

Karácsony éjszakája.

— Novella. ¹⁾ —

Jobb Istenben, mint emberekben
bizni. CXVII zoltár.

Ejfélt volt. Künn hideg szél fujt; a szomszédos hegyek hóval voltak födve és a szép liget, melyben nyáron oly kellemes órákat töltöttek a falú lakói, meg volt fosztva zöld koronájától; a száraz levelekkel a szél játszott.

Az egész falú csendes — A természet az utakat nem azért hintette be most új fehér hóval, hogy azt a halandók csizmáikkal bepiszkolják, hanem hogy azon angyalok, kik épen most mennek áldani az Üdvözítő születését — járjanak.

A házakban általában sötétség uralkodott, sehol sem lövelt gyertya vagy lámpa az ablakon át világosságot; a falúsiak mind aludtak, hogy reggel korán felkelhessenek és templomba menjenek.²⁾

Csak a völgybe vezető út végén volt egy ház, egy csinos épület, melynek mindkét ablaka kissé meg volt világítva. A függönyök, melyek mögött időközönként egy alak volt látható, le voltak eresztve. Mi történik e háznál? Talán ünnepet ülnek? Vagy e ház ájtatos lakói alvás he-

¹⁾ Ez az első novella, mely örményből magyar nyelvre fordított.

²⁾ Keleten nem karácsony szombatján éjféltkor, hanem karácsony napján hajnalban korán mennek templomba.

lyett a szent-írás olvasásával töltik ezen titokteljes éjszakát? Vagy talán ifjak és leányok Jézus eljövetelének tiszteletére énekelve-dalolva töltik az időt? Innen azonban sem vig ének, sem komoly olvasmány-hang nem hallszik ki; csendes e ház, melyből a figyelmes hallgatódzó néha-néha — legfőlebb — egy-egy erőtlen sóhajtást hallott. . . .

Kis szobában, melyet gyengén égő lámpa világított, tiszta, ékes ágyban feküdt Váhán nehéz betegen; rózsarczai be voltak esve, szemeit kék sávoly körítette, ajkai megsárgultak, arany-hajfűrtjei rendetlenül heverték a puha len-párnán; kis kacsói egyikét szívére tette, a másik lecsüngött az ágyból; csak rendetlen, fullasztó lélekzetvétele tanuskodik arról, hogy még él, külöben azt hinné az ember, hogy lelke már felszállott Teremtőjéhez.

A beteg ágya mellett térdelve könyezett egy fiatal aszszony, fonatlan haja vállait verdeste, ruhája hanyagúl fődte testét; szép, kék szemeit majd az ég felé emelé, majd a félholt gyermeket nézte; mély sóhajai viszhangot adtak az éjszaka zajtalan csendjében. . . .

A fájdalmas anyától nem messze állott egy deli termetű, barna ifjú ember szomorúan, szemei fénylettek a félhomályban; tekintetét, melylyel folytonosan a gyermeket nézte, egy könycsepp sem borította el. Gyakran ásitott és türelmetlenül egy-két lépést téve a szobában — az ablakhoz közeledett, kinézett a tágas térbe s szorult szívvél viszatért a beteghez.

A boldogtalan emberre nézve ezek voltak életének legkeserűbb percei; gyermeke a halál fájdalmait szenvedte. . . és ő nem segíthetett rajta. Mit nem adna, mit nem tenne érte? Átkelne szárazon-tengeren, megküzdene vadállatokkal, neki menne a szélvésznek, még megpróbálná a lehetlent is, csakhogy megszabadíthassa szeme-fényét, lelkének szép virágszálát: Váhán-ját. De jaj! mit sem tehetett; . . . a fájdalom kegyetlen, biztos léptekkel halad előre. . . és már már győzedelmeskedik.

Pedig két héttel ezelőtt mily egészséges, mily élénk volt a kis Váhán. Játék közben már érzett egy kis lázt, azután száraz köhögés és oldalnyillalás nyugtalaníták őt; lélekzése hovatovább nehezedett, láza fokozódott és kis torka

égett a szomjúságtól. Az orvosok állítása szerint tüdőláz volt ez, mely még nem halálos, ha át nem megy nagyobb bajba. De megtörtént, mitől féltek; átment. . . A gyermek már alig tudott lélekzeni, az ágyban nem feketett, hanem félig felült, melle megdagadt, szemei mozdulatlanok és szája nyitva — kinlódott. Az ágya köré gyűlt orvosok mentőszert nem ismernek; a tudomány erőtlen! Most dr. Th. . . ki házi orvos és a beteg szüleinek jó barátja, azt mondja: „Még van egy kísérlet: a műtét; de ez aztán az utolsó.“ A többi orvos is beléegyezett. Kétségbeesés ült minden arczon, mindenkinek szive reszketett. Ezen általános zavar között hirtelen mély álom jött a gyermekre. . . és nem tudták felébreszteni. Azt hitték, hogy a beteg élete végszakához közeledik, azért a műtétet nem hajtották végre — és az orvosok eltávoztak; de a szerencsétlen szülők még mind reménykedtek.

Kettőt ütött az óra; a hitestársak és a gyermek még mindig egyazon kétségbeejtő helyzetben, — midőn belépett dr. Th. . . , ki könyörülve a szegény szülők nehéz állapotján, nem szüntette be látogatását; a derék orvosnak egyetlen vigasztaló szava sem volt, csendesesen és szomorúan közeledett az ágyhoz, azután megfogá a gyermek üt-erét és jól megfigyelte léleketét. „Csak csoda mentheti meg gyermeköket — mondá lassan az apához közeledve. — Várjunk még egy-két órát; mert a Gondviselés és a felsőbb intézkedés még legyőzheti a betegséget.“

Az orvos biztatóan szólott, de azért néha-néha az ő hangja is reszketett; mert ő is apa. . .

Hêránuhs (Váhán anyja) reményét Istenbe helyezte, sirt és imádkozott. És ime! a megerősödött asszony most már nem fél a fenyegető veszélytől, de sőt fájdalmai közepebb is boldog, mióta hisz és remél. Ellenben férje, kiben sem hit, sem remény nem lakózik, hasonlithatlan fájdalmakat szenved; kétségbe van esve, majdnem eszeveszett, szemét le se veszi gyermekéről; ha valaki látná, azt mondaná, hogy elvesztette gondolkodási és cselekvési képességét. Anynyira megsárgult, tekintete oly vad, hogy dr. Th. . . is megirtózott tőle.

Hêránuhs azonnal felemelte fejét és arany-hajfürtjeit félre tolván férjéhez ment, kezét vállára tette és oly gyöngye hangon, mely az esti zephyrhez hasonlít:

„Ez éjjel van Üdvözítőnk születésének ünnepe — monda — menj el te is a templomba, gyujts viaszgyertyát képe előtt és imádkozz, hátha...“ A szó torkában rekedt, arcát elfödé kezeivel. . .

Eruánt jól megértette annak szándékát és haragos mozdulatot tett. Mit?. E fájdalmas perczen hagyja ott fiát a halálos ágyon és menjen el Jézus képe elé térdelni, képe elé Jézusnak, ki érette most mit sem tett és ki — az ő képzete szerint — nem is tehet semmit?! Elvégre feleségének ily fokú vakhite őt csak indulatba hozza! És csak kevés híja, hogy fájdalmának minden keserűségét ki nem öntötte reá. De az orvos, ki jól ismerte Eruánt természetét, egy tekintetével kiolvasta annak gondolatát és habár ő maga sem tartozott azon jámborok közé, kik szorult körülményeik között minden reményöket Istenbe helyezik, mégis tekintetbe véve azt, hogy a külső levegő és a beteg ágyától való néhány percnyi távollét csak jó hatással lehet az ifjú ember elméleti állapotára is — azt tanácsolta, hogy teljesítse a fájdalmas anya kérő kívánságát. . . és azonnal térjen vissza; addig ő ott virraszt a beteg mellett.

Előbb ellenkezett, de azután engedelmeskedett úgy, mint sokszor szokott az ember kétségbeejtő perceiben vakon engedelmeskedni tanácsadójának. Eszeveszetten ment le a lépcsőkön és kilépett a házból. Igaza volt az orvosnak. A hideg levegő és az éji csendesség jó hatással voltak reá és — lecsendesedett.

Az égbolton számtalan csillag ragyogott; a szél megszűnt; az egész föld aludt fehér takarója alatt.

Az éjjeli, messzeterjedő csendességben viszhangzott a templom harangjának kongása, mely az ima szent helyére hívta a hívőket. Eruánt jeges úton haladt; irtózott a harang kongásától; figyelmére sem méltatta a hívők lármás csapatjait, melyek mellette beszélgetve haladtak el. Ezerféle gondolat jutott eszébe; megemlékezett Váhán egyes tetteiről, melyeket születése percétől e napig cselekedett; eszébe jutott, hogy mily kimondhatlan örömet érzett akkor, midőn angyali édes hangon első ízben gagyogta ki e szót; „Atyus;“ eszébe jutottak fecsegései, tréfái, egy-egy mosolya. . . és szive összeszorult.

Szemei előtt lebegtek azon állomképek, miket ezen kis lény majd csak a jövőben valósítandott meg. Mily reményeket táplált lelkében! Képzete majd királyi magas tisztviselőnek látja azt, kinek melle teli van aggatva érdemjelekkel, és tisztelve-szeretve mindenkitől puha kezével kormányzati nehéz tetteket visz véghez; majd mélytudományú tudósnak látja, ki asztal mellett görnyedez az emberi előhaladás- és jólétért, sok hasznos találmánynyal ajándékozta meg az emberiséget s ezért áldja is a nép nevét; majd tehetséges művésznek, ki páratlan ecsetjével csodadolgokat mível; majd utolérhetlen zenekirálynak látja, kihez az oceánon túlról is tömegesen jönnek a zenekedvelők, hogy hallatlan játékában gyönyörködjenek; . . . és a szép Muzsák, körülötte röpkedve, babérkoszorút tesznek érdemes fejére; ő pedig — az öreg apa — miután elérte vágyai teljesülését, csókot illeszt annak tiszteletreméltó homlokára. Így veszi jutalmát hosszas fáradságának, virasztásainak.

De fájdalom! hat év óta szívében táplált álmait a sors egy csapással fogja a megsemmisülés fekete örvényébe sodorni és azt a főséges épületet — a tiszteltetés ezen kis bálványát — mit álomképe állított fel, egy percz alatt szétrontván, előtte csak egy darabka üres fekete földet fog hagyni, melyet meg lehet két lépéssel mérni. . . És vajjon nem ez-e a halandók minden dicsősége- és reményének sorsa? . . .

Eruánt a jeges úton haladva a szentegyház ajtajához közeledett; míg a nép igyekezett bejutni, ő kissé itt megállapodott. Gyermekek kora óta talán most megy első ízben templomba. — Szabad nevelésben részesült, és ifjúságának nagyrészét Párisban töltvén, minden érzését a hit és vallás iránt elvesztette. Igen fiatalon jutott árvaságra és anyja halála után nem volt, ki a hit kellemes sugarát juttatta volna szívébe, melyben nemes és főséges érzések honoltak. Némely tudomány és a párisi nevelés egészen hitetlenné tették őt.

Mihelyt visszatért Európából, házasságra lépett Héránussal, ki az erényes és jámbor nők példánya és egyszersmind angyal-szép volt. A két hitves között, habár mindenben egyetértettek, nagy különbség volt észrevehető; az érzelmek különfelesége választotta el őket egymástól; a nő buzgó hive volt Krisztusnak, a férj — vallástalan. Búsult az asszony, hogy

férjében nem leli fel azokat a szép érzelmeket, melyek a lelket felemelik; a férfi ellenben kinevette nejének sok hiábavalóságát (?). Hasztalanul igyekezett Hêranubs őt, egy hősnőhöz méltó kitartással jobb meggyőződésre bírni, mert törekvését siker nem koszorúzta. Eruánt megingathatlan volt; ezért a nő mindig haragoskodott... Most e szentelt perczen történt első ízben az, hogy nejének egy hasonzerű kívánságát teljesítette.

A harangot még mind kongatták; a templom pítvarába kihallszott az éneklők összhangja. Percznyi kétségeskedés után bement az Isten szentegyházába. Itt félhomály uralkodott; az ékes lámpák gyenge fényt vetettek a népre, mely térdelve ájtatosan imádkozott; a tömény kellemes füstje a levegőbe vegyült, azután a hívők imádságával felszállott az égbe. — A főoltáron, mely felett ott fénylett a szepőlötelen Szűz-Mária és az új szülött Jézus aranyból készített képe, számos viaszgyertya, szent-edények, ezüstös könyvek diszelegtek. Az áldozó pap épen füstölte e csodálatos képet, a kántorok és az angyali hangú ifjúság pedig szent „sárágán“okat énekelt.

Leirni nem lehet azt, mint Eruánt érzett; a mit itt látott és hallott, hasonlíthatlan benyomást gyakorolt reá, szive erősen vert, minden tagjában reszketett... Úgy tetszett neki, mintha itt a félig megvilágosított templom közepében keresztetes terítővel befödött kis koporsót látott volna és miután a pap beszentelte és a kántorok a gyászéneket el énekelték, négy férfi azt vallaira vette, hogy a hólepte föld alá temessék...

Azután az oltárra nézett és itt rózsaszép, kis, kövér, angyalokat látott, kik az új szülött Jézus bölcsőjéhez röpdestek; az isteni kised mosolygott reájok és ők viszont mosolyogtak a kis Jézusra és e vidám seregben látta Váhánját, ki kék szemeivel folyton reá nézett... nézett és nevetett, azután társaival együtt fényes felhőkön keresztül fel-felemelkedett; de azért mindig csak reá nézett... Megszólította fiát és karjait kinyújtotta feléje, de az szavát nem hallotta, hanem mosolyogva csak tovább repült felfelé...

Szive összeszorult, szemei elsötétültek, lábai meggyengültek és kiterjesztett karokkal térdre hullott a márvány

badozatra, .. könyvek hullottak szemeiből és ájtatosan imádkozott az Istenhez...

A téli nap sugarai már világosítani kezdék a felhőtlen, kék eget; az eltévedt madarak a hóborította ágakon csevegtek; a hegyek, mint drágagyöngyök — fénylettek; a keresztények vigan üdvözölték egymást, mondván: Krisztus megszületett Betlehemben! A gyermekek ugrándóztak, a jegyesek nevettek, a természet is mosolygott: részt vett az emberiség örömeiben, midőn Eruánt fia szobájába lépett. A tül-(tulle)-függönyökön át behatolt napsugarak elég világosságot terjesztettek a szobában; a kemenczében lobogott a száraz fa lángja; minden tiszta és rendben volt.

Díszes ágyban feküdt Váhán, kinek arany hajfürtjei borzosan heverték a párnán, hófehér kacsói a paplan alatt voltak, nagy, kék szemeit az ablak felé irányozta; mihelyt látta atyját az ajtón bejönni, mosolyogni kezdett...

Eruánt behunyta szemeit, mert álmképnek tartotta a látottat; de puha kéz érinti vállát és halk hangon ezt susogja fülébe:

— Ime! így könyörül Isten a hívőkön és bűnbánókon.

Felemelé Eruánt fejét és Héránuhst látá maga előtt, ki szép, vig és élénk volt; meggyőző szemei fénylettek, és arczán végtelen boldogság honolt...

Valóban Isten csodát mivelt és életre hívta vissza a kis Váhánt; azon mély dermedség után, melyben a beteg elég ideig maradt — hirtelen elkezdett rendesen lélekezni és bő izzadság lepte el egész testét úgy, hogy az ágy megnedvesedett; azután csendes rövid álm jött reá, mely visszaállítá erejét. Mikor a nap feljött, akkor ébredt fel mosolyogva, majdnem felgyógyulva...

Az apa, Váhán ágyához közeledett és az érző szív végtelen szeretetével nézte e kedves lényt; ő is szóltalanul mosolygott reá, sokáig nézett ama kék, tiszta szemekbe, nyájas csókot hintett ama hófehér homlokra és eltávozott...

E nap térdelt le első ízben, együtt nejével Héránuhssal, áldá az Üdvezítő születését és teljesen boldoggá lett...

Az „Árevelk“ után eredeti örményből:

SZONGOTT KRISTÓF.

Az örmények Törökországban.*)

III.

zázötven cikkelyből áll az a nagyfontosságú okmány, mely a törökországi örményeknek 1860-ik évi alkotmányát foglalja magában. Messze vezetne minden egyes cikkely tartalmának felsoroása; csakis a főbb rendelkezéseket fogjuk ismertetni, a melyekből következtetés vonható az egésznek szellemére.

Amolyan előszóféle nyitja meg az okiratot, talán nagyon is nyomatékos hangsúlyozásával annak, hogy az alkotmány célja gondoskodni a nemzet szükségleteiről erkölcsi, szellemi és anyagi tekintetben. Alapelvül az általános szavazatjog van felállítva, a mely alkalmazást nyer a választásoknak minden neménél. Meg van hagyva a patriarkha a kormány élén s mint hivatalos közvetítője a közönségnek a fényes portánál, de hatásköre ellenőrzése alatt áll az egyetemes gyűlésnek, mely őt megválasztotta.

A patriarkhának joga van, ugymond a tizenhatodik cikk, észrevételeket tenni azon gyűlési határozatokra nézve, a melyeket távollétében hoztak s a melyeket nem irt alá, és megkövetelni a kérdéses ügyeknek újabb vizsgálat alá vevését; de a második határozat után nem tagadhatja meg hozzájárulását és aláírását, feltéve természetesen, hogy a határozat nem áll ellentétben az alkotmány lényeges rendelkezéseivel. A 119-ik cikk viszont kimondja, hogy a patriarkha felelősségre vonandó, ha sérelmet ejt a nemzeti alapszerződésen. Beigtatása méltóságába továbbra is, mint a multban, a fényes porta által történik ugyan, de azt megelőzőleg a Mária-templomban esküt kell tennie az evangeliumra, hogy tiszteletben fogja tartani az alkotmányt.

A sajátképeni intéző hatalmat az egyetemes gyűlés tartja kezei között, a mely négyszáz tagból áll. Több, mint fele a tagoknak, 220, választás útján nyeri megbízatását, a többi — az ugynevezett előbbkelőek — jog szerint alkotó eleme a gyűlésnek. Az utóbb említettük osztályba tar-

*) Dádián M. B. herczeg után.

toznak a Konstantinápolyban székelő püspökök, a hittudorok (vártábéd*) a plébánosok, a fényes porta örmény hivatalnokai, az okleveles orvosok és írók. Választási joga van mindenkinek, néhány törvényes kizárási esettől eltekintve, a ki elérte a huszonöt éves kort, a megválaszthatóság ellenben a harminczadik évhez van kötve.

Két nemzeti tanácsra, egyházira és világra, ruházza az egyetemes gyűlés a közönséges ügyeknek intézését. Az első tizennégy egyházi, a második husz világi tagból áll. Illetékességüknek körét részletesen megszabja az alkotmány. Elég legyen e tekintetben csak egyik jellemző pontját, a 26-ik cikkelyt idéznünk: „Az egyházi tanács szent kötelességének tekintse ügyelni arra, hogy a vallási szertartások megtartassanak s hogy a szentségek a hívek mindenikének ingyenesen ki legyenek szolgáltatva.“

A két tanács együttes ülést tart, midőn vegyes ügyek kerülnek szőnyegre, a milyen például a patriarkha-választás. Ebben az esetben nagy gonddal megvizsgálják minden jelöltnek, legyen az püspök vagy egyszerű hittudor.**) jogczimét a betöltendő méltóságra, s kijelölnek hármat, a kik közül az egyetemes gyűlés választ.

Ez a gyűlés alkotja meg a közigazgatási, igazságügyi, közoktatási és pénzügyi bizottságokat is. A közigazgatási bizottság felügyel a nemzeti alapítványoknak s birtokoknak gazdasági kezelésére, nevezetesen a kolostorokéra, s meghatározza jövedelmeiknek hovatfordítását. E jövedelmekből leginkább iskolákat állítanak kolostorokban s mindenütt, a hol jelentékenyebb számú örménység lakozik, s ha a körülmények megengedik, muzeumot és nyomdát is csatolnak az iskolához. Az igazságügyi bizottság feladata elintézni a felmerült peres kérdéseket kibékítés útján, ha pedig ez nem sikerül, ítéletet mondani egyházi dolgokban a kánonjog szabályaihoz vagy az ősöknek hagyományaihoz képest, polgári ügyekben pedig a török birodalom bíróságaira nézve érvény-

*) A vártábéd-ek képezik a sajátképeni, nőtleniségre kötelezett papságot. Ők vannak felruházva a hitszónoki tiszttel s a püspöki kar kiegészítése az ő körükből történik.

**) Ha hittudor választatik meg patriarkhának, beigtatása előtt püspökké szenteli őt fel az etsmiádzini katolikos.

ben álló törvények szerint. Az iskolák vezetésére s felügyeletére városnegyedenként, illetőleg plebániánként bizottságok állanak fel, melyek a jótékonyági ügyet is kezelik s bizonyos tekintetben békebiróságok gyanánt is szerepelnek. Különösen az utóbbi irányban nagyon üdvösnek bizonyult a működésük s manapság is valóságos jótétemény az örménységre nézve.

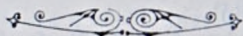
A fővárosnak mintájára van megállapítva a tartományok szervezete is. Mindeniknek élén a lelkeskedő papság soraiból kiszemelt árácsnort áll. Ez a tiszte egyenrangúvá teszi az illető hittudort az elnökökkel; megfelelő hatáskörrel bír azoknak czíme nélkül. Mindenik tartományban épen úgy, mint Koustantinápolyban, meg vannak — igaz, hogy néhol csak a papiroson — az egyes intéző testületek is, tartományi gyűlés, egyházi és világi tanács, stb.

Előadtuk közleményeink során keletkezési történetét s főbb vonalait az alkotmánynak, melyre a törökországi örménység közélete fektetve van. Vezérelve a nép souverainitása, eddigi gyümölcsei különösen a népnevelés terén felmutatható meglepő eredmények s néhány szerencsés kísérlet a modern Európa közhasznú eszméinek megvalósítására. Ebből a hódítási, újjáalakítási munkából a papság is kivette a maga részét, bárha nem is volt az oly jelentékeny, mint várni lehetett volna. Nem egyszer közönyt, sőt idegenkedést is tanusított az iránt, a mit lelkesedéssel irt zászlajára a nemzet zöme, s megállapodott akkor, a midőn körülötte minden előrehaladt. Ez az oka annak, hogy sokat veszített egykori befolyásából, hogy a törökországi örménység újabb nemzedéke nem engedi magát általa oly könnyen vezetetni, mint az előbbeni nemzedékek. Pedig csak hasznos és üdvös lehetne e vezetés, ha az egyház fejei kivétel nélkül méltó örökösei lennének dicső elődeinknek, kikben megannyi jótévőt tiszteli a nemzet.

De azért manapság is rendkívüli a vallásnak varázseroje a törökországi örménységre; s ne is legyen másként, mert első sorban a vallásnak köszönhetik, hogy napjainkban is oly elevenen él köztük a nemzeti öntudat, hogy az idegen környezetben fennmaradtak szokásaik, hagyományaik

Ez az életerő, melyet nem irthattak ki a mostoha századok, jelentékeny missiot jelöl ki az örménység számára a keleti államok jövő alakulásában is s sok tekintetben igazolni látszik egy tudós utazónak, Haxthausen bárónak azon szavait, hogy Törökország keresztény népei közül csakis az örmény az, a mely társadalmi szervezkedésre képes.

Dr. MOLNÁR ANTAL.

Az örmény kérdés

(Emile de Laveleye)

Az angol és a francia lapok kezdenek az örmény kérdéssel foglalkozni. Lord Salisbury megengedte a londoni örmény bizottságnak, hogy egy emlékiratot terjeszsen elébe a tényleges helyzetről Armeniában, sőt megengedte, hogy az elébe terjesztett darabok átküldessenek egyszersmind a konstantinápolyi angol követnek is. Sőt a mi még több, az angol követ, sir William White, e tárgyban értekezett és előterjesztéseket is tett a magas portának, a melyeket a porta minden figyelemmel hallgatott, de a melyek a helyzet megváltoztatására még sem vezettek.

Különös, hogy Európa és Törökország — de különösen Törökország — oly kevéssé méltányolják igazi érdekeiket ebben a kérdésben. Armenia magában foglalja azt a nagy sikságot, a mely négy tenger között fekszik: a közép, a fekete, a káspai tenger és a perzsa öböl között. Négy nagy folyó ered ott: a Tigris, Eufrat, Araxes és a Kur.

Az örmény nép legalább öt millióra becsülhető, a melyből egyes elszigetelt csoportok találhatók Európában, a Balkán-félszigeten, Romániában és Erdélyben. Konstantinápolyban igen sok örmény van. Mint a zsidók, ők is különösen kereskedéssel és banküzletekkel foglalkoznak. Magasabb értelmiségők és a keleti nyelvek ismerete útát nyit nekik a kormányzási teendőkhöz, a hol csak vallásuk nem akadály, a legmagasabb közigazgatási teendőkkel bizatnak meg. Egy-

tomnak a legjobb minisztere, a ki csak volt, Nubar basa, örmény.

Az örmény nép, a mely az ária népesaláddhoz tartozik, a keresztény hitre tért kezdettől fogva. Irodalma gazdag és ősrégi, és képviselve vannak benne filosofusok, történetírók és költők. A kereszties háborúk idejében harczolt nyugati testvéreiért. Munkás, gazdálkodó, nagyon jól műveli a földet, a mikor nem kell attól tartania, hogy megfosztják verejtéke gyümölcseitől.

Sok nálunk tenyésző gyümölcsfa és virág Armeniából származik.

Szerencsétlenségére egész története nem egyéb, mint egy hosszú martyrologium.

A megrohanások színterére helyezve, majd mindig el volt nyomva, fehérre szipolyozva és a boszúállók által elpusztítva; de talán sohase kellett annyit szenvednie, mint ez utóbbi években, épen azért, mert Európa kedvezményül részére bizonyos kiváltságokat biztosított. Az, hogy állhatatosan, érintetlenül ragaszkodott keresztény hitéhez, őrizte meg a muzulmánok között, kik leigázva tartják nemzetiségét.

Ma Armenia három törzsre van szakadva; az északra, a hol székel a legfőbb vallási fő, a katolikos, Ecsmiádzinban, az örmény Rómában. Ez a rész folytatólagosan Oroszországhoz csatoltatott. A délnyugati rész, a hol legkevesebb örmény van, Persiához tartozik; a délkeleti pedig Törökországhoz. Török-Örményország az, a melyről a jelenben szó van, és pedig a berlini szerződés erejénél fogva, a mely jogot ad és kötelességévé teszi Európának ez ország belügyeivel foglalkozni.

Már az 1839-iki julhané-i egyezmény, ép úgy, mint az 1856-iki hatti-humayon-i, mely a párisi szerződésben is főlemlítették, kilátásba helyezte az örményeknek, mint az ottomán birodalom többi keresztény alattvalóinak is, az elbánás egyenlőségét a nemzetközi jog oltalma alatt. Az utolsó, Törökország ellen viselt háború után, Oroszország, mely egész a legutóbbi időkig mindig pártját fogta Törökországban az elnyomottaknak, a san-stefánói szerződés 16-ik cikkében kizárólag magának tartotta fenn az örmények fölött gyakorlandó védnökséget.

Angliát élénken érintette ez a megállapodás, a mely tényleg állandó jogot adott a czárnak, hogy egy birodalmával szomszédos török tartomány beligazgatásába avatkozzék. Oroszország engedett, és 1878. május 30-án egy egyezmény iratott alá közte és Anglia között, a melynek erejével a védnökség a két államra szállott.

Nem sokkal ezután, ugyanazon év június 4-én aláíratott Anglia és Törökország között a cyprusi egyezmény, a melyben Anglia kezességet vállalt a török birodalom kisázsiai részeinek sérthetlenségéért, és újításokat biztosított Armenia részére.

A berlini szerződés 61-ik cikkelye, tiszteletben tartva a cyprus-szigeti egyezményt, az angol-orosz védnökség helyébe, az európai nagyhatalmak védnökségét helyezte. Ime e cikkely szövege: „A magas porta kötelezi magát, hogy késedelem nélkül megvalósítja a javításokat és reformokat, a melyeket az örményektől lakott tartományok helyi szükségletei igényeknek és felelősséget vállal a cirkassiak és kurdok ellenében biztonságukról. Időnként értesíti a hatalmakat, a kik a végrehajtásra felügyelnek, az alkalmazott rendszabályokról.“

A berlini szerződés adta tehát az örményeknek a jogot, hogy az aláíró hatalmak közbenjárásához fordulhassanak, különösen pedig Angliához és Oroszországhoz.

Örményország helyzete ma rosszabb mint bármikor, még Macedonia helyzeténél is rosszabb. Először, mert az ország az európai ellenőrzéstől távol fekszik, azután mert a lakosság teljesen ki van szolgáltatva a kurdok rabló garázdálkodásainak, a kik muzulmán minőségükben irgalmatlanul rabolhatják a keresztényeket. Ehhez járul, hogy mind-ezekért az örmény lakosság felhagy a földműveléssel és kivándorol. A Ván mellett több — eddig igen jól művelt — kerület csaknem teljesen el van hagyatva. Nem birván fizetni az adókat, a melyeket az államkincstár ügyvivői a legönkényesebb és legkegyetlenebb módon vetnek ki, a lakosok kénytelenek eladni marháikat, gazdasági felszerelésüket, lerongyolják magukat a koldusságig. A nyomor oly nagy, hogy egész családok betű szerint éhen halnak.

A törvények, a melyek magukban véve igen jók, csak arra szolgálnak, hogy annál több nyomorúságot okozzanak a szegény örményeknek. Így, egy külön adónem lett rendszeresítve a közoktatás szervezésére; de a jövedelem kizárólag a muzulmán iskoláknak jutott, és gyakrabban, az alatt az ürügy alatt, hogy forradalmi szelleműek, az örmény iskolák bezáratnak. A hivatalnokok, sőt maguk a kormányzók is csak baksis (ajándék) árán foglalhatják el helyüket, a melyet úgy sem tarthatván meg sokáig, hogy kiadásaikat fedezzék és később vig életet élhessenek Konstantinápolyban, vérig sa nyargatják a szegény népet.

Nem lehet kedvező ítélethez jutni, a bírák megvesztegetése nélkül. Képzelt összeesküvések ürügye alatt, felkutatják a házakat, átnézik az iratokat, elrabolják a pénzt és igen sokan minden ítélet és ok nélkül börtönbe hurczoltatnak. A Salysbury lordnak átadott memorandum néhányat névszerint is fölemlít azok közül, a kik így önkényesen börtönbe záratnak. Az az egy tény, hogy valaki hű akar maradni örmény nemzetiségéhez, bűnténynek tekintetik. A központi kormány kétségkívül e tények legnagyobb részéről nem bir tudomással, mert a ki panaszkodni merészkedik, vagy kérvényt küldeni Konstantinápolyba, azt irgalom nélkül megbüntetik a helyi hatóságok.

Az ember azt hinné, hogy a kitüzött czél eltüntetni a keresztény lakosságot, hogy az egész ország a muzulmánoknak szolgáltassék ki.

Az egyetlen óvószer e vérlázító helyzetben Örményországnak is olyan közigazgatási önkormányzatot biztosítani, a milyen a Libanonban jeles eredményűnek bizonyult. Armeniához tartoznék Erzerum, Ván és Diárbekir vilajet, az árgánszi és segerdi szandzsákokkal és a rizé-i kikötő a fekete tengeren.

A portára nézve igen-igen fontos, hogy ez a reform megvalósíttassék. Jól igazgatva Armenia, a mely a természettől gazdag segélyforrásokkal bir, csakhamar a jólét magas fokára emelkednék és közjövödelmei megfelelő arányban növekednének.

A kielégített örménység erős védelmül szolgálna az orosz terjeszkedés ellen, míg így elkinozva a czárhoz fognak

fordulni, mint szabadítóhoz. Az orosz birodalomhoz csatolt örmény részek lakói hovatovább nagyobb jólétnek örvendenek és haladnak a polgárosodás útján. Egyetlen tény elégséges ezt bizonyítani: irodalmi tevékenységük számukhoz képest nagyobb, mint akármelyik orosz kerületé, Szent-Pétervárt és Moszkvát kivéve.

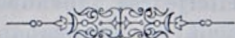
Ha Törökország továbbra is vonakodik megvalósítani a szükséges reformokat, egész Armenia orosz kézbe jut. Elkerülhetetlenül.

Ha Oroszország így Kisázsia közép síkságait elfoglalhatja, Konstantinápoly, a szent föld, Szuez, megszámlálhatatlan csapatainak a zsákmányául lesz kiszolgáltatva.

A középtengeri hatalmasságok, Anglia, Franciaország, Olaszország és Ausztria-Magyarország világosan első sorban vannak érdekelve, hogy az örmények a jó kormányzat biztosítékaihoz jussanak, miután különben is a berlini szerződést aláírták. Meg lévén szüntetve a san-stefanói szerződés, mely az oroszoknak kizárólagos védnökséget biztosított, a beavatkozás kötelessége a többi hatalmakra háramlott.

Ha erélyesen lépnek föl a szultánnál, meg lehet menteni Törökországot, a törökök ellenkezése daczára is.

Dr. ESTERHÁZY SÁNDOR.

Történeti okiratok az erzsébetvárosi levéltárból.

I.

III. Károly király kiváltságlevele.

VI. Károly, Isten kegyelméből választott, mindig felséges, római császár, Németország, Kasztília, Arragonia, mindkét Szicília, Jeruzsálem, Magyarország, Cseh-, Dalmát- és Horvátországnak, Navarra, Granada, Toledo, Valencia, Galicia, Majorika, Sevilla, Sardinia, Kordova, Korsika, Murcia, Giens, Algarbia, Algesiras, Gibraltár, Kanáriai-szigetek, valamint az Indiák és az Océán-tenger szigeteinek királya; Ausztria főhercege; Burgund,

Brabant, Milánó, Stajer, Korontán, Krajna, Luxemburg, Würtemberg, Felső- és Alsó-Szilezia, Athén és Neopatria hercege; Erdély fejedelme; Schweicz örgrófja; a sz. római birodalom. Burgos, Morvaország, Alsó- és Felső-Lausitz grófja, Habsburg, Flandria, Tirol, Barchinona, Ferrette, Kyburg, Görcz, Rossiglio és Ceretania határgrófja; Elsassz lándgrófja; Oristano márkgrófja és Gociano grófja; a szláv Marchena, Slavonia, Biscaya, Porto de Naos, Molina Salinarum, Tripolis és Mecheln úra. — A királyok dicsősége és a fejedelmek legfőbb érdeke kívánja, hogy országaik és tartományaik leginkább olyan lakosokkal népesíttessenek be, kiknek életmódja a közjó előmozdítására kétségtelen reményt nyújt; viszont ezeknek, úgy, mint más polgároknak is közjávárt illeti, hogy az ily gyarmatok nemcsak állásuknak megfelelő kiváltságokkal és szabadalmakkal ékesíttessenek fel, hogy ezen kegyességtől édesgetve többen meg többen kívánczoknak ily uralom oltalma alá vonulni, — hanem gondoskodni kell arról is, hogy azok erkölcsös és rendes életmódra törekedjenek; mert ezen intézmény a lakosokat igazságos és istenfélő életre s ezenkívül — a henye élet veszélyeit száműzván — kereskedés-, hasznot hajtó mesterségre, vagy más tisztességes életmódra tanítja; és így míg a lakosság szaporodása, a kereskedelemnek elterjedése, továbbá a mesterségeknek kimívelése a fáradságot bő jutalomban részelteti s a népnek nyugalmat, hasznot és édes boldogságot ad, addig az emberek aggodó gondjait oszlató, áldó Isten dicsőségét, úgy szintén az uralkodó király hírét-fényét naponta növeli.

Mi tehát kedvelt örökös tartományunk, Erdély fejedelemsége iránt különös kegyes hajlamtól vezéreltetve s annak jólétén atyailag segíteni akarván, miután számos örmény kath. hitű család, buzgó és hű alattvalónk a szépművészet, és bölcsészet, valamint a hittudomány tudora Bárun Minász által, ki ezelőtt az apostoli sz. széktől rendelt, azon fejedelemségünkben lakó örmény nép hitküldére volt: hodolattal előadta, hogy ugyanazon erdélyi fejedelemségünkben állandóan letelepülni s ott műhelyeket állítani, továbbá kereskedést űzni kívánnának; mi udvari hatóságunk előleges és ismételt összehívása s tanácsa folytán, a felhozott s nekünk előadott, császári-királyi akaratunkat megindító más okokból is,

legkegyelmesebben beleegyeztünk, hogy a kérelmezők császári-királyi hajlamunk jeleül a következő kiváltságok-, jogok- és szabadalmakkal birjanak Erdélyben, és pedg:

1. Legkegyelmesebben megengedjük, hogy ama hely, mely ebesfalvi kincstári birtokunkon, Küküllő megyében fekszik, a hol nevezett örmény családok maguknak lakóhelyeket építettek, mostantól fogva ezután önkormányzattal bíró város legyen, és latin nyelven: Elisabethopolis, németül Elisabethstadt, magyarul pedig „Erzsébetváros“-nak nevezessék s ezen engedély alapján a fönnemlített ebesfalvi uradalom többi részétől, — mint már kiváltságos város — elkülöníttessék, és ha valaki jelenlegi uradalmi alattvalóink közül, a ki nem örmény nemzetiségű ezen, az örményeknek engedményezett helyen lakik és házzal bir, miután a közönség ezen ház igazságos becsértékét lefizette, — különöztessék el teljesen és ebesfalvi birtokunk más részébe költözzék.

2. Akarjuk, hogy az 1500 Rf összegnek másik fele, (mert első fele az átadáskor fizettetett le) 6 hónapi idő elteltével uradalmunk azon pénztárába, mely e fejedelemségben van — fizetessék; azon rét, mely házaikkal szomszédos és a Küküllő folyó mellett terül el s tényleg az ebesfalvi kincstári uradalomhoz tartozik, minden joghatóság, haszonvétei, adó és úrbér alól kivételtvén, azon közönségnek adassék ki; és nehogy most vagy a jövőben a telek jogánál fogva per és egyenetlenségek keletkezzenek, azon elkülönített birtok, mely a nevezett örmény közönségnek az ebesfalvi uradalom által engedményezettetik, mesgyék által választassék el; a határolás megtörténte után a telkek összeíratnak, és az egyik összeírási okmány kamarai igazgatóságunknak, a másik pedig az örmény közönségnek fog kiadatni.

3. Azon esetben, midőn vagy az ebesfalvi örmény családok ezen, a nemzetnek kijelölt területen új házakat emelni, vagy más örmények (kivéve egyedül a szamosújváriakat, kiket Szamosújvár közönségének hátrányára, ezen erzsébetvárosi közönségbe bevonni semmikép sem szabad, ez meg van tiltva) e közönséghez csatlakozni, és házakat építeni akarnának, ezeket a magok községébe befogadni és a kö-

zönség, házak építésére ezeknek elegendő helyet jelölni tartozik, ha az új lakosok a helyi tanács előtt — a mint il-lik — magokat jámborság és más tekintetben igazolják; az igazolás megnyerése után tartozik ugyanezen hatóság gondoskodni arról, hogy az ilyen jövevény, akár ideiglenesen tartózkodik itt, akár állandóan települt meg, az illetéket és ova-dékat megfizesse.

4. Miután ezen közönségnek jóléte és gyarapodása mindenek fölött az Isten áldásától függ, azért szükséges, hogy először az isteni tiszteletre és a kath. sz. hitre, melyet a nevezett közönség örmény szertartás szerint vall, legyen gond fordítva; aztán nemcsak a lakosság számát befogadni képes tágas róm. kath. egyház építendő e városban a közönség költségén, vagy a már meglevő a további szel-lemi szükséglethez képest megnagyobbítandó, hanem gondoskodni kell arról is, hogy a lelki szolgálat követelte szüksé- ges áldozárokkal is birjon, kik kellő és megfelelő minősít- vényekkel legyenek ellátva és ugyanazon város illő javadal- mazásában részesüljenek. És mivel ők az erdélyi latin szer- tartású róm. kath. megyés püspöktől függnék és függni fog- nak, azért a püspöki hivatalnak is kötelessége őrködni a fölött, hogy a róm. kath. örmény szertartás kellőleg itt is fenntartassék és a keleti örmény szakadárak, névleg Eu- tyches, Dioskurus és mások kárhoztatott tévtanai ezen nemzet- től eltávolíttassanak. Ezenkívül ugyanazon püspök gondot fordítson arra, hogy kevésbé nyilvános, magán istenitisz- telet a nem-kath. örményeknek Erdély fejedelemségében valami módon meg ne engedtéssék, vagy fennevezett tévelyek követői be ne bocsáttassanak és itt meg ne türessenek; ki- vételt azon egyesek képeznek, kik csak egyedül kereskedés végett mennek át a tartományon és azért rövid ideig itt kell időzniök.

5. Miután az ily közönségnek hasznát a jó rend szab- ványa nagyon növeli és előmozdítja, azért kegyesen meg- hagyjuk, hogy a nevezett közönség polgári ügyekben odavaló királyi kormányzékunktól, a gazdaságiakban szintén ottani kamarai igazgatóságunktól függjön. Védelmet pedig biztosabb itt maradásuk okáért, az ottani fejedelemségben levő hadaink fővezérénel kerressenek.

6. A mi a tisztviselőséget illeti: ez a város kebeléből a polgárság által igazságosan választandó főbíró és tizenkét tanácsnokból alakíttassék, ezekhez járul még a köztük felmerülő ügyiratok vezetésére képes jegyző; de vigyázni kell arra, hogy a bíróság- és tanácsosságra, e város egyházi személyzete és az egész közönség által csak jámbor, alkalmas, jólelkiismeretű és igazságszerető férfiak választassanak; a választásról, mely minden évben történik, kamarai igazgatóságunk előre értesíttessék; az új-bíró választás és tanács szervezése január 2-ik napján megy véghez; a kamarai igazgatóságnak szabadságában áll, valahányszor azt czélszerűnek látandja, a választásra biztost kiküldeni, ki a szervezéshez segédkezet nyújt, a szabadválasztás minden megszorítása nélkül. De vajjon ugyanezen város lakói az említett bírót és a 12 tanácsost saját jövedelmükből: a bérfizetés és adózásból akarják-e díjazni? Egyezkedjenek egymásközt testvéri szeretettel. A mi pedig a maguk közt előforduló ügyek menetét és rendjét illeti, ezekről a következő rend tartandó meg: hogy t. i. az ily ügyek ugyanazon város tanácsa, mint első hatóság elé vitessenek a panaszlok által, mely azokat kellő módon megvizsgálván, elintézi; ha azonban a dolog érdeme úgy kívánja, gazdasági ügyben ugyanottani kamarai igazgatóságunkhoz, polgári ügyben pedig ítélő-táblánkhoz forduljanak; ellenben ugyanazon ügyre vonatkozó nézeteltérés érettebb megvizsgálása okáért a fellebbezés a királyi kormányshoz történjék. Mivel e közönség, mely leginkább kereskedéssel foglalkozik, a hazai törvényeket és törvényes szokást még nem ismeri, azért mint fennebb is említve volt, folyton gondoskodni kell arról, hogy a tisztviselők közé mindig nyilvános jegyzőt vegyenek fel, ki munkája és fáradságáért igazságos díjazást kapjon; ez azonban vallására nézve katolikus, de ügyes, alkalmas, jámbor és igazságszerető legyen. Ha pedig bűnügyek is előfordulnának, ez esetre rendeljük, hogy az ily bűnügyekben a törvény és a hazai törvényes eljárás szerint, a tárgyalás és ítélet mindig az uradalmi széknél történjék; ide kell meghívni és egybegyűjteni — hazai szokás szerint — a megye (Küküllő megye) a melyhez ezen újonnan alapított önkormányzattal bíró város közel fekszik, — tisztjeit és ugyanazon város illendő

költségén birói szék tartassék; aztán ezen gyűlésben vétesse-
nek ítélet alá a mondott ügyek és más hasonló bűnügyekhez
képest a jogi szabványok szerint döntessenek el; de jogában
áll bárkinek, — mert hason esetekben, más kiváltságolt vá-
rosok is teszik ezt, — ügyét erdélyi táblánk vagy királyi
kormányzékünkhöz fellebezni. Sőt ha az előbocsátott esetek
minősége úgy kívánná, felfolyamodhatik még felséges tró-
nunkhoz is. Ha városinak külső ember ellen van panasza
és vele perelni akar, az illető hatósághoz forduljon, mert a
felperes az alperes hatóságát tartozik követni.

7. Nevezett nemzetnek szabad kereskedése legyen,
hogy megengedett árucikkeiket, mind az erdélyi fejedele-
ség területén országos vásárok alkalmával mindenütt, árulás
végett — szokásuk szerint — kirakhassák, mind más örö-
költ királyságunk és tartományainkban is a szokott császári-
királyi adók, vámok, harminczadok lefizetése mellett a nél-
kül, hogy bármi más törvénytelen zsarolás által ők zaklat-
tassanak s így meggyőződve és biztosítva lehet e közönség
a felől, hogy mi a műhelyek és kézművek állandosítása és
gyarapítása végett különös kiváltságokat akarunk neki ado-
mányozni, valamint kereskedésök előmozdítása végett egész
erőnkből illő segílyt fogunk nekik nyújtani. Ehhez képest:

8. Megengedjük, hogy ezen város minden szombaton
heti és évenként háromszor országos vásárt tartson, u. m.
mártius 25-én Gyümölcsoltó-Boldogasszony ünnepén, Áldozó-
csőtörtők ünnepén, és Szent-Máté evangelista ünnepén (szept.
21), de minden vámolás és más tilos huzás-vonás nélkül
oly módon, hogy se a heti, se az évi országos vásárok a szomszéd
helységek heti és országos vásáraival össze ne essenek; az
ebesfalvi uradalomnak pedig semmikép sem szabad, heti,
vagy évi országos vásárok alkalmával sem az örményeket,
sem más oda jövő kereskedőt vagy alattvalót illeték és ki-
rovással kizárni; mert Erzsébetváros, mint előbb is mondva
volt, az ebesfalvi uradalomtól teljesen el van választva és
mint olyan város, mely annak joghatósága alá nem tartozik,
örökre szabaddá tétetett.

9. Engedélyezzük ezen közönségnek az ebesfalvi ura-
dalom erdeinek haszonélvezetét úgy, mint azokat betelepü-
lésök idejétől kezdve a többi ebesfalvi alattvalókkal együtt

közösen használták; hasonlóképen adunk az erzsébetvárosi közönségnek városukban mézsárszéki és korcsmai jógot; e jog-élvezetért azonban évenként 400 magyar forintot tartoznak királyi kincstárunkba fizetni; különben fönmarad az illetékes kincstárnak Ebesfalva mezővárosában mézsárszéki és korcsmai joga.

10. A közönség, ha az átkelés előnye úgy hozza magával, a üküllő folyón — saját telkén — hidat építhet, ezt saját költségen szabadon teheti és valamint az építés, úgy a hid fentartására is ingyen ad fát az ebesfalvi uradalom. Hogy legyen miből fedezni a költségeket, a vám-jövedelem fele a közönségé, másik fele pedig a kincstaré.

11. Ha az örmény kereskedők szükség esetében, vagy ellenséges berohanás alkalmával, drága portékáikat az ebesfalvi kastélyba behelyezni és nagyobb biztonság okáért ott akarják tartani, nekik a nevezett kastélyban árúik őrizetére alkalmas hely fog jelölni.

12. Az évi adó, melyet a mi kamarai igazgatóságunkkal kötött szerződésnél fogva eddig Ebesfalván, most Erzsébetvároson levő örmény közönség határozott időben állami pénztárunkba, mint földbirtokosnak fizetni tartozik, következőkép vettetik ki: a jelenleg meglevő házak után és ugyanott a Nagyútzában lakó családok 8 frtot, a Kisútczában lakó családok ellenben 4 magyar forintot, az újonnan építendő házak után egyenkint 8 frt taksát fizetnek azon feltétel alatt, hogy királyi kincstárunkba, a korcsmai jog engedélyeért évenként 400 magy. forintot fizetni tartozzanak; az újon építendő házak közül ezen taksa alól 40 ház vagy család — de nem több — vétessék ki. Ugyanezen közönség évenként a tartományi pénztárba bizonyos illetéket fog fizetni, melynek összege az ottani családok számának növekedése-, vagy csökkenésétől függ; nagyobb az évi illeték, ha a családok száma növekedett és kisebb, ha a családok száma csökkent. Arra pedig ügyelni kell, hogy az előbb jelzett adó-kirovások, a fejedelemség szokása szerint a város azon lakosaira osztassanak fel, kik vagyonnal bírnak; és a családok, melyek az említett adót fizetik, minden évben lelkiismeretesen összeszámláltassanak. Egy családot

képez a családatya hozzátartozóival, kik vele csakugyan egy kenyéren élnek.

A mi pedig a szállás-adásokat, előfogatokat és más ily terhek viselését illeti, méltónak láttuk, hogy azoktól — kivéve a szükség legnagyobb eseteit — e város ment, azok alól kivéve legyen.

A mondottakban említett és Erzsébetváros akár jelenben élő, akár jövődő róm. kath. hitű örmény lakóinak adott cs. kir. fejedelmi kegyes engedmények-, engedélyekre nézve ezen legkegyelmesebb akaratomkat nemcsak szívesen nyilvánítjuk, sőt még nektek is nagyságos, tisztelendő, tekintetes, méltóságos, nemzetes, hires, nemes, derék, valamint a mi királyi kormányzánk bölcös és megfontolással bíró férfiaknak, Erdély örökös tartományunk egyes karai és rendjeinek, megyei fő- és alispánoknak, nemesi bírának, székely székek kapitányai, a szász székek királybíráinak és minden, bármi módon, a mi joghatóságunk alá rendeltnek tudomására adjuk és megparancsoljuk, hogy a mondott örmény népet, mint jövődő valódi lakosokat, nemcsak engedjétek be Erdélybe, hanem hagyjátok, hogy a fennemlített engedményeinkkel élhessenek és megtarthassák mindenben és egyenkint azt, mi az előbbi cikkelyekben foglaltatik és tartsátok meg azokat ti is, kik őket e kiváltság mindennemű megtámadói ellen védelmezni és gyámolítani kötelesek vagytok. A mint kétségtelen előttünk, hogy nevezett örmények és ezek utódai is irántunk és felséges házunk iránt kellő tisztelettel, hűséggel és hódolattal fognak viseltetni, úgy meg vagyunk győződve, hogy úgy fogják magukat viselni, hogy mind előttünk, mind erdélyi többi kedvelt lakóink előtt kedvesek és becsültek lesznek.

A mely dolog emlékeül és állandó tetszésünk jeleül, jelen jogi kiváltságlevelet a fenjelzett örmény nemzetnek jövő biztosítékul szükségesnek találtuk nagyobb függőpecsétünk alatt kiadni és engedélyezni.

Kelt Bécs városunkban. Ausztriában, Úrunk 1733-ik, évének áug. hava 11-ik napján. Uralkodásunk (mint római császárnak 22, spanyol 30, magyar és cseh királynak) 23-ik évében.

KÁROLY s. k.

B. BORNEMISSZA JÓZSEF JÁNOS s. k.

PONGÁRTZ GYÖRGY s. k.

Latinból fordította: ÁVEDIK LUKÁCS.

Hogyan kell örményül olvasni?

(Gyakorlati útmutatás).

Aki betűinkkel megismerkedett, az elvégezte az örmény nyelvtan első leczkáját: megtanult örményül olvasni.

Nyelvünkben az a szabály, eltekintve egy pár rövidítéstől, hogy minden szót úgy írunk ki, a mint olvassuk.

Ha tehát bárki is az örmény olvasást a legrövidebb idő alatt, mondhatni e rövid czikk keretében elsajátítani óhajtja, ezt a legnagyobb könnyűséggel, úgyszólván játszva elérheti.

Van külön nemzeti alphabetünk (sőt számjegyeink is vannak, — mint ez e lapok olvasóközönsége előtt már ismeretes) — azonban nyelvünk szelleme nem engedi, hogy az írásban több betűt használjunk, mint a mennyit tényleg hangoztatunk.

Más szóval, mi nem követjük a francia nyelvet, mely azt követeli, hogy írjuk: *Bordeaux*, és olvassuk: Bordó, — vagy az angolt, mely írja: *Shakespeare* és olvassa: Sékszpir.

Örményül, ha azt akarjuk írni: atya, írjuk: *այր* és minden betűt kimondva így olvassuk: hájr.

Ha azt akarjuk, hogy örményül írjuk e szót: anya, írjuk: *մայր* és itt is mind a négy betűnek hangoztatása mellett olvassuk: májr.

A jelszó tehát az: annyi betű az írásnál, a mennyi kimondatik az olvasásnál. Se több, se kevesebb, kivéve egy pár — szokás által elfogadott — rövidítést, mit egyszerűsítés okáért itt annyival inkább mellőzhetünk, minthogy az, ki nyelvünkkel grammatice közelebbről is megismerkedni óhajt, e néhány rövidítést utólagosan könnyű szerrel pótolhatja.

De ne vesztegessük a szót. A leczke óra halad, s mi még nem láttuk sorba állítva az örmény *abc* betűjegyeit.

Előzékeny nyomdászunk szivességéből, ki az örmény betűket épen folyóiratunk számára szerezte be, most azon kedvező helyzetben vagyunk, minőben tudtunkkal a magyar korona területén egyetlen nyomda sincsen, hogy t. i. betűinket a helybeli nyomda-gép segélyével mintegy saját mű-

helyünkben, tehát külföldi nyomda igénybevétele nélkül állíthatjuk sorba olvasóink elé.

Van szerencsénk ezek után őket kis és nagy betűk alakjában és magyar hangzásuk megjelölése mellett a következő sorrendben tisztelettel bemutatni mindazoknak, kik az örmény kultúra ezen ősrégi apró vitézeivel ismeretséget kötni óhajtanak.

Az örmény *abc* a következő betűkből áll, u. m.:

ա, á, Ա, Áj; *բ, p, Բ, P, pien*; *գ, k, Գ, K, kiem*; *դ, t, Դ, T, tá*; *ե, é, Ե, É, jécs*; *զ, z, Զ, Z, zá*; *է, e, Է, E, e*; *ը, ê, Ը, Ê, jeth*; *թ, th, Թ, Th, tho*; *ժ, zs, Ժ, Zs, zse*; *ի, i, Ի, I, ini*; *լ, l, Լ, L, liun*; *խ, ch, Խ, Ch, che*; *ծ, dz, Ծ, Dz, dzá*; *ղ, g, Գ, G, gién*; *հ, h, Ի, H, ho*; *ճ, cz, Զ, Cz, czá*; *զ, gh, Զ, Gh, ghád*; *ճ, ds, Ծ, Ds, dse*, *ճ, m, Մ, M, mién*; *յ, h, Ե, H, hi*; *ն, n, Ն, N, nu*; *շ, s, Շ, S, sá*; *ո, u vagy v, Ո, U, V, vé*; *ժ, csb, Զ, Csb, cshá*; *ա, b, Բ, B, be*; *ճ, cs, Զ, Cs, cse*; *ա, rh vagy rr, Ր, Rh, rhá*; *ս, sz, Ս, Sz, sze*; *վ, viev, Վ, V, viev*; *ա, d, Ը, D, diun (gyun)*; *բ, r, Բ, R, re*; *գ, czh, Զ, Czh, czho*; *ւ, f, Բ, F, fiun*; *փ, ph, Փ, Ph, phiur*; *ք, kh, Զ, Kh, khe*; *օ, o, Օ, O*; *ֆ, f, Փ, F, fe*.

Most már tessék a szives olvasónak az elősorolt kis és nagy betűket jól megfigyelni és készen van az örmény olvasás művészetével!

És ha valahol ezt látja nyomtatva: Հայր մեր, որ յերկիւն եւ, tudni fogja, hogy ezt így kell elolvasni: Hájrr mjér, vér hjerginész jész; s ha majd tovább tanulmányozza az örmény nyelvtant, azt is fogja tudni, hogy ez magyarul annyit tesz: Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben!...

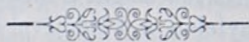
Hogy pedig az örmény nyelv elemeivel is megismerkedhessék az ez iránt érdeklődő olvasó, vagy a nyelvészettel tudományosan foglalkozó szakférfiú, nem mellőzhetjük egyúttal egy magyar-örmény nyelvtani kézikönyvnek címét is idejegyezni, mely minden hiányai mellett is alkalmas vezérfonalul szolgálhat legalább a nyelv alapelemeinek elsajátításához.

Könyvünk címe: Gyakorlati örmény nyelvtan. Tanodai és magán használatra irták: P. Verthánesz Jákutgián, mechithárista és Vasady Gyula tanár. (Velence, nyomtatott a mechithárista társulat betűivel, 1876)

Annival inkább ajánlhatjuk pedig e könyvet olvasóinknak a nyelv elemeinek elsajátítása céljából, mert más ma-

gyar-örmény nyelvten tudtunkkal nyomtatásban nem jelenvén meg, már ezen egyszerű körülménynél fogva is kétségtelen okunk van, azt a maga nemében legjobb kézikönyv gyanánt ajánlani; mint a melynek minden esetre meg van az a legfőbb érdeme is: hogy irodalmunkban e téren úttörőül szolgált.

Dr. SIMAY JÁNOS.

II. Tigrán.

— Befejező közlemény. —

Armenia hódítványok és önkéntes csatlakozások által naponként növekedett. — A fényűzéseik és aljasságaik miatt rossz hirbe jött utolsó Seleucidák legledérebb életet élve, a korona végett iszonyú háborúkba keveredvén egymást támadták meg. A csalódás nyomdokain járt syrusok megunva az egymást váltogató győzelmeket és leveretéseket, boldogabb korszak után sovárogtak. Levert reményeik teljesülését az állami túlsúlyyal bíró Armeniától várják s Tigránt választják meg királyuknak, ki 18 év alatt, míg t. i. a vérbe merült Syriát birta, kielégítette azon keblek vágyát, kik egy jobb jövőn merengtek; főleg a Sullával kötött béke megállapításával a virágzásnak indított s Antiochiában székelő helytartó által kormányozott tartománynak új életet adott.¹⁾

Tigránnak a Mithridáttal közösen viselt hadjáratokban kiváló szerep jutott, ezért figyelmét a rómaiakkal sokoldalú viszonyokra fordítja; mert nem nézhette közönyvel azok hadoszlopainak fenyegető mozdulatait! Ugyanis míg Mithridátnak ügye biztosan halad előre, azalatt Murena praetor amazt megelőzendő Cappadociát megtámadta s Pontus hatá-

¹⁾ Tigrán, Syriából még Áram király által Assyriáig üzött, — s utóbb a syrusok által isten gyanánt tiszteltetett Bársámnak szobrát magas Armenia Thortán városának hóféhőren fénylő templomába vitette. Az elefánt csontból készült és ezüsttel kirakott szobor, tengerzöld színű indiai drágakövel — beryll — volt ékítve, mely aquamarin név alatt is ismeretes.

rait pusztítva a királynak székvárosát Synopét fenyegette. Mithridát elűzte a rómaiakat, de nem akar itt megállapodni, hanem Tigránt a rómaiakkal kötött béke felbontására ösztönözte, e végett küldöttséget is indított hozzája. Tigrán félrevonván Metrodorust, ki a küldöttség élén állott, véleményének őszinte kijelentésére kérte föl. A jeles államférfi megtiszteltetve érezvén magát e bizalom által, azt felelé: hogy, mint követ kénytelen a küldőjével kötendő szövetséget ajánlani, de mint magán ember nem tartja tanácsosnak azt, ha a római néppel ujjat huz. Tetszett a felelet Tigránnak és azon reményben, hogy Mitridát szinte méltányolni fogja az őszinteséget, közlé vele a dolgot. Metrodorus visszatérvén útközben meghalt, vagy megöletett Kr. e. 69 ¹⁾ Tigrán segítséget küldött Mithridátnak, ő maga pedig Cappadociát elfoglalta, mely alkalommal harmincezer embert vitt el Armenia- és Mesopotamiából, úgy szintén számos görögöt az általa újított Tigranocerta benépesítésére, a hol görög színházat állítván a görög színészeket és tudósokat királyilag pártolta.

Ezután csak hamar lezajlott a „pontusinak“ nevezett háború második felvonása, mely többszörös árulás következtében Lucullusnak győzelmet biztosított, míg Mithridát futással igyekszik, kedvezőbb jövő reményében, ügyét biztosítani s Armeniába viszi temérdek kincsét. A menekvőt ritka gondossága itt se hagyá cserben. Útközben ugyanis elfogatott volna, ha föl nem vágatja az arannyal telt zsákokat. A rómaiak lázas vágygyal, a galaták örvendező lélekkel esnek neki a tova guruló aranyoknak, ő pedig üldözőinek ezen kiszámított vakságát fölhasználva, megmaradt kétezer hívével útját akadálytalanul folytatja.

E nem várt visszavonulás Armeniában nagy visszatétést keltett: Tigránnak előrelátó elméje előtt feltűnt a bonyodalmak hosszú sora; mert minden módon a két fél közt semleges színben akart mutatkozni; ide irányult előbbi eljárása is, melynél fogva a pontusi királynak mindig küldött segílyt, anélkül hogy a rómaiak ellen nyiltan fellépett volna; jelenleg is a helyett, hogy az ellenség visszanyomására készületeket tenne, befogadta menekvő sógorát, noha látni sem

¹⁾ Cantu C. V. K. 121 l.

kivánta, a szövetekezést pedig épen kerülte. Mithridát a zavarodott kapkodás legkisebb jele nélkül husz hónapig, meg nem tört kebellet, várakozott. míg eljön az idő a szenny lemosására. Tigrán, ámbár a hatalmas ellenség szándékainak meghúsitására, a tennivalók halmaza állott előtte: mégis Antiochus Pius özvegyének, Cleopatrának megfenyítésére indul. Ez volt a syriai királyok végsarjadéka, ki Ptolemaisban, Syrianak jelentéktelen része fölött uralkodva, ennek és Phoeniciának néhány városát Tigrán ellen föllázította. A király ily laza és hamis viszony megszüntetése végett Ptolemais elfoglalása után Seleucia ellen fordult, ezt bevette s az ostrom hevében az erődben zárkozott Cleopatra is meggyíltatott. Tigrán hatalma, Phoeniciának elfoglalásával, Egyptom határáig terjedett. E hadjárat alatt Palaestinába is benyomult, hol a belső vallásos élet romjain a hitbéli tévelygések politikai egyenetlenséggé fajultak át. A korlátlan hatalmat gyakorló pártok elkeserítő vitái közt, a szép ország végromlására a közerkölcsiség a siralomig meg vala rontva, a Mákábeusok utódaira szállott főhatalom csak játékszerré aljasult az erőszakoskodók tisztátalan kezeiben. E kölcsönös marakodás közt hírként jelentették, hogy Tigrán előnyomúl; erre a reményvesztett hadonázást a gyötrellem kinja váltja fel. A hatalomnak csak árnyékát kezelő Alexandra (Salome), Jannaeus Sándor özvegye megindulást eredményező kérésében birta a lefegyverző erőt. Népének jobbjai, kiket a dologra felhivott, Ptolemais felé haladnak, úrnőjük nevében irgalomért esdeklendők. „Ígélet földé mivé lettél?! Bűneiben már megérett s csak szedő kezekre várakozó fanyar gyümölcsesé lettél?! A király győzelmeinek folyamában, mint hódító, különösen héber eredetű hívének, Pákráduninak kérésére elfordítá fegyverét a romlottóság mélységébe vonszolt országtól.

Tigránnak távollétét az országból Váiko — emez ókori Giskra — hasznára fordítván sok zavart okozott, a róla elnevezett sűrű rengetegek rejtékeiből osztogatá parancsait annyira, hogy ennek, ki az önteltség sikamlós terére sodortatott, megfékezése végett a király kénytelen volt Syriából visszatérni. — A rossznak rossz gyümölcse van. Miután a Palaestinából hozott foglyokat Ármávir és Vághársápátba letelepítette, Váikónak végerőlködéseit teljesen megsemmisítette.

Ekkép a hatalom tetőpontjára jutván, valamint atyja, úgy ő is királyok királyának nevezte magát; udvarában négy legyőzött király tartózkodott, ezek képezték mindenkori kíséretét s fogadások alkalmával mellükön keresztbe font kezekkel kellett trónja körül állaniok. Az ó-világ központja, a nagy nemzet, hogy ürügyet kapjon a huzalkodásra, Mithridát kiadását követelte. Lucullus ennek érvényesítését nevének fivérére Cl. Appiusra bízta, ki is Antiochiában vélte föltalálhatni Tigránt, a hová ez, mint birodalmának második székhelyére, a főnnebb tárgyalt zavarok lecsillapítása után ügyeit intézendő visszatért. Appiusnak, ki korábban érkezett meg oda, elég alkalmá volt egész csendben fogatba venni üzemleit. A mindenféle ügynökök sürgései a színpalak mögött véghez menő működésről tanuskodtak; a bizalom Róma iránt csak mesterkél volt. És a római tanács e mesterséghez kiválóan értett. A mindenhatóság szenvedésével a nagylelkűséget szakadatlanul nyelvén hordozva s üres ígérettel fizetve, a bűjtogatásban ezélt ért; Appius csásbszavakkal több oly várost a rómaiak részére édesgetett, melyek a közelmúltban az uzsorás vámszedők ajtainál kuncsorogtak.

Tigrán Antiochiába megérkezvén, a római ügynök, hogy küldetésének tekintélyt, súlyt kölesönözzön, a dagály tetőpontjáról kezdett szólni, hánykodó háziassággal nem igen mérlegelte a fenhangú beszédet, mit a kérkedékenység adott ajkára. A király fojtott indulattal hallgatta a kétes dicsőség után kapkodónak szavait, ki úgy vélekedett, hogy nincs más teendője, mint hogy küldetése ezélját előadja s aztán nyugodtan ölébe teheti kezeit; de a követelések — ide nem számítva a biztosnak, királyi bőkezűséggel nyújtott ajándékokat — meddők maradtak; mert a dolog érdemét vagy is a zaklatott Mithridátnak kiszolgáltatását illetőleg e határozottan tagadó választ nyerte: „A rokonság szabályai tiltják, hogy árulója legyen Mitridátnak.“ Ime a viszonyok bonyolódásának kezdete!

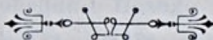
Tigrán e percz óta Mithridáttal, bizalmas szóváltás után, rokoni részvétellel kezdett bánni; az engedékenység lelkének fuvalmára az áthághatlan magaslat — mely a két szív között a közlekedési tért elfoglalá — eltávolított. Saját-szerű találkozásá az eseményeknek, hogy Rómának két en-

gesztelhetlen ellensége Armeniában találjon menhelyet, t. i. az idők daczára megaggni nem akaró Hannibál és Mithridát, kiket a mostoha évek telidesteli keserű tapasztalásai hajthatatlanabbakká tevének, hogy megtörni, pórban fetrengegni ne tudjanak. Rómának ügyesen alkalmazott kisegítő eszközei, mint erővesztett hullámok, megtörték a jellemzőlárdságon. Az erkölcsi csatavesztést helyre kellett ütni. — Az idő sūrget, Róma fegyverkezik. — Mithridát mindig bizonyos volt, hogy mikor-akkor csak eljut céljához; ime most forró vágya — a római sasokkal szembe állhatni, — közvetlen valóság!

Lucullus tizenkétezer gyalogság- és három ezer lovas-sággal az annyi bajt okozott Cappadociába siet, innen előnyomúlva már Armenia széleit érinti. Midőn így mozgékony tevékenységgel a vita-tárgyat ketté vágni iparkodik, a tulsó részen sem áldoznak a kényelemnek. Tigrán az elhatározó viszonyoknál fogva Mithridátra tizezer lovas-t bizott, ki egyezmény szerint az elmosodhatlan emlékü Pontus felé tartott, Lucullus ellenben átkelvén a Tigris és Eufráton, Tigránocertához közeledett azon számítással, hogy talán Tigránt határozottabb tevékenységre indítandja; de ezt a gondos Mithridát sűrű izenetek által rábirta, hogy Lucullustól csatát ne fogadjon, sőt szorgosan kerülve a fegyveres érintkezést, nyugodtsággal nézze annak mozdulatait, lovasságával pedig akadályozza meg az ellenséget abban, hogy viz- és élelmi szerekhez ne juthasson, hogy mialatt hódít, éhen vesszen el. Eközben híre szállong a rómaiak tetleges fellépésének. A hírnök, ki Tigránt erről értesíté, mint zavart okozó, felakasztatott. Lucullus elkezdette Tigránocertának sziklafalait ostromolni; gazdag zsákmányra vágyakodott; e városban levő királyi kincstárt hatalmába akarta keríteni. — Nagy felelősség terhe várakozott a segílyt nélkülöző város lakosaira s valóban itt a nyugodt kedély az eszély műveiben nyilatkozott. Nagyja-apraja csendes nyugalommal fogadta a dühroham megszállta ellenség támadásait s az erőből sűrű repülő nyilak borúra változtatták az önteltség szivárványos felhőit. Sok önfeláldozásnak vala színhelye e város s csakugyan lakói úgy folytatták a munkát, hogy a falakról leomló forró olajos anyag gyujtva s pokoli kinnal égetve halált zúdított a sűrű rendbe állóknak nyakába.

Tigrán a dolgok illetén folyamáról tudomást szerezhén, többé már nem volt képes csendesen bevárni a mindent kifejő talán rövid napoknak leperdülését s Mithridátnak előre-látó tanácsa ellenére háromszázhatvan ezer fegyveressel megindulván, ebből hatezer lovast küldött Tigranocerta felé, kik az ellenséges táboron át útat törve, a külső támpontot nélkülöző s mégis nyakat hajtani nem tudó városba vonulnak. E bajnokok oly titokban tartották tervöket, hogy az a rómaiak előtt egészen eltakarva maradt s az előhaladt éj mélyén a királyi kincsnek nem csekély részét magukhoz véve, a hüledező rómaiak boszúságára a főtáborba visszatértek.

MARKOVICH JAKAB.

Az örmény regék helyzete a világirodalomban.

II.

— Bef. jező közlemény. —

b) A varázskigyók és sárkányok.

devekhez hasonlóan, a sárkányok és kigyók is úgy szerepelnek, mint gonosz lények, mint az emberi nemnek kegyetlen megromtói. — A médek és a velők szomszédos régi népeknél ezen szörnyek nagy tiszteletben állottak; sőt az örmények, Chorenei Mózes szavai szerint Armeniának keleti tartományában még Kr. u. a 4-ik században is tiszteltek két fekete sárkányt, melyeknek kecses hajadonokat áldoztak. ¹⁾

E tisztelet daczára a sárkányok a mondákban gonoszok, vérszomjazók; nagyon vágyakodnak emberi hústra és ezért mindaddig lesik a forrásokhoz vizért menő hajadonokat, míg véletlenül meg nem jelenik egy hős, hogy ez őket villám-kardjával megölje. ²⁾

¹⁾ L. Emin, Vallás és pogányhit az örményeknél, Moszkva, 1864. (Oroszul).

²⁾ Feltalálható e jelenség a görög mondákon kívül, még a mongol regékben is.

E helyen megjegyzendő az is, hogy az örmény mondákban sem ismeretlenek az olyan romantikus elbeszélések, mint milyenekkel találkozunk a szláv és román mondákban, a hol sárkányoknak viszonyuk van a királynők- és hercegnőkkel.

Az oroszok ismernek egy regét „A hős Iwanról, a parasztfiúról,” melyben a hős nővére (vagy anyja) Gorinis sárkányba lesz szerelmes s ennek segédelmével (az anya, fiát vagy) a nővér fivérét — ki e viszonyt ellenzi — megölni igyekszik. A fivért, a magát betegnek színlelő (anya vagy) nővér szeszélyes kívánságának teljesítése végett elküldi bolyongani a világba. Azonban a bolyongó nővérenek (vagy anyjának) gonosz szándékáról meggyőződik, megöli a sárkányt s e mellett még nővére (vagy anyjára is) nehéz büntetést mér. Ezen monda a szlávoknál, horvátoknál és románoknál is ismeretes. Az itt említett szövegnek megfelel az „Áruló anyáról“ szóló örmény regge, mely alapjában egészen hasonló az oláh Florianu-hoz. ¹⁾

A nép között sok érdekes elbeszélés kering a sárkányokról. Ezeknek egyike azt adja elő, hogy ez a szörny ezer éves korában borzasztó nagyra nő és ekkor el akarja a világot árulni; de angyalok szállnak le a földre, lebilincselik erős lánczokkal és azután felhuzzák a magasba, hogy itt a nap tűzétől hamúvá váljon. ²⁾

Végül még csak azt említjük meg, hogy a sárkányok is ép úgy, mint a devek a nap üldözőiként szerepelnek.

Beszélik, hogy a nap nappal az egész világot átvándorolván, éjjelre a tengerbe száll alá, hogy ott — mint napi vándorlásának nyughelyén — fáradozásait kipihenhesse. A nap a király, a hold pedig a királyné szerepét játssza. Mindkettő sorrend szerint uralkodik a világegyetem felett; ha a nap lenyugszik, a hold jön elő, mely — néha szegyenből — sűrű fátyollal van betakarva. A nap uralkodása úgy kezdődik, hogy a reggeli pitymallat előtt 12 szerecsen megje-

¹⁾ Wallachische Märchen (Nr. 27) herausgegeben v. Arthur u. Albert Schott, Stuttgart u. Tübingen 1845.

²⁾ Ugyanily felfogás tükröződik vissza az osset-ek mondáiban, a mint ezt Miller »Ossetinische Studien«-ében kimutatta, csakhogy itt a sárkányok helyett kigyóalakú szörnyek szerepelnek.

lenik a hegyeken; mindenik fényes botot tart kezében, a melyekkel a magas hegyeket ütlegelik mindaddig, míg azok csúcsaikkal lehajolnak s a földdel egyenlökké lesznek. Ekkor a nap felébred, megmosdik s vízpermetével hinti be az erdőket és mezőket. Ezután a levegőnek üde illata felébreszti a madarakat, melyek vidáman csicseregnek. Most megjelenik a nap pompás arany feje. Haja ég a tűztől. Angyalok vetik fel az ágját s ők adják rá a tűzes ruhát. E közben a sárkányok egész serege leselkedik a napra, hogy útját elzárja s megfoszsa az egész világot üdvhozó fényétől. De az ég angyalai kardokkal törnek rájuk s egy pillanat alatt szétkergetik őket.

c) A megkövülések vagy bűvös álmok.

A népmondákból ismeretes, hogy bűvös álomba (megkövülés) akkor esik valaki, ha azt varázserejű fonónő hegyes tövissel, tűvel vagy orsóval megszurja.

Ilyen varázserejű fonónőkkel már a német mondákban találkozunk; de ezek előjönnek a szláv mondákban is az u. n. Mittäglerin-ek alapján. — Az örmények epikai mondáiban az úgynevezett Kávtárok (mi perzsául: hyenát jelent) lépnek elő, kik varázs-szurásuk által nemcsak királyfiúkat, hanem királyleányokat is szendergésbe süllyesztenek.

Egyik örmény regében egy szép királyfiút, ki nem tanúsított a Kávtár irányában elegendő becsülést, ez egy hegyes tűvel úgy megszurta, hogy azonnal elaludt.¹⁾ Ekkor varázs-szőnyege segedelmével vad, pusztá tájakra viszi s itt elzárja egy kastélyba, melynek sem ablaka, sem ajtaja nincsen. A király mindenfelé hirnököket küld fiának felkeresése végett, de hiába! Mindnyájan azon hiedelemben vannak, hogy a bátor fiú, hőssel való küzdelemben vagy vadállatok által vesztette el életét. Csak egy szoborszépségű hajadon — a királyfiúnak mennyasszonya — nem tud ezen gondolattal megbarátkozni. Elhagyja titokban az atyai házat és elindul kedvesének felkeresésére. Sokáig bolyong mindenfelé. Végre elér egy magas kastélyhoz, melynek — csodálkozására —

¹⁾ V. ö. »Ungarische Volksmärchen« Seite 43—46.

sem ajtaja, sem ablaka nincsen. A hosszú úttól elfáradtan a kastély falához támaszkodik, mely azon a helyen hirtelen kinyílik s itt egy szobában találja magát. A szép nő azon véleményben van, hogy itt valakit fog találni, azonban senkit sem vett észre, bárha összejárt minden termet. Végre kinyitja egy kis szobának az ajtaját és mit lát ott? Vőlegénye, a királyfiú felöltözve ágyban alszik. Magán kívül van az öröm miatt, ráborúl, próbálja felköltetni, de nem mozdul. Szóltja nevének, kéri, hogy ébredjen fel; kétségbeesésében megfogja kezeit, de a királyfiú nem ad életjelt magáról. Erre keservesen el kezd sírni. Könnyet hullat a királyfiúnak jobb arczára, a mire aztán felébred.

Egy másik örmény regében egy szerecsenről van szó, kinek arany csodafülemiléje ¹⁾ van; ez varázsbotjával minden hőst, a ki tőle a madarat elvenni akarja, kővé változtat. Csapást mér botjával a merészre, a ki legott kővé változik. — Ilymódon sok hős kővült meg és csak a legfiatalabb királyfiúnak — kinek két bátyját szintén kővé változtatta — sikerül még elég jókor a fekete óriástól a botot elragadni, melynek segedelmével most ő változtatta az óriást kővé, a szerecsen által kővé varázsolt hősokeket pedig ismét életre hozta.

A megkövülésnek és varázs-álmoknak mondája fenntartja magát még más népeknél is. ²⁾

Az oroszoknál egész sora feltalálható az ilyenmő mondáknak. Nem kevésbé érdekesek az Athanassiwnél megjelent Horustani mondák, melyek a fennemlítettetekhez sokban hasonlítanak. Egy királyleány szépsége által felkelti egy gonosz boszorkánynak féltékenységét. A boszorkány elmegy a királyleány lakodalmára s itt — kilesve a kedvező pillanatot — megérinti őt varázsbotjával úgy, hogy ennek következtében a királyleány megkövül. Idő múltával fiatal király jó a kastélyba, megpillantja a megkövült királyleányt, megérinti és megcsókolja őt. Csókja ismét életre hívja. Hasonló rege van „Tövisrózsácska“ (Das Dornröschen) címmel a német és román irodalomban is. Az „Alvó királyleány“

¹⁾ L. a következő fejezetet.

²⁾ L. »Deutsche Volksmärchen« von Haltrich, S. 143-148. Westslow. Märchenschatz, S. 134-135. Az »Ezer egy éjszaká«-ban is előfordul.

ról szóló mondát valamint az olaszok, úgy a francziák is átdolgozták (Perrault, La belle au bois dormant.)

A mondáknak későbbi feldolgozásában eltűnik a megkövülésnek mythológiai jellege s helyébe a legendaszerű dicsőítés lép. Legyen szabad egy pár ilyen legendát is bemutatnunk.

A Ván-tó partján, nem messze Ván városától van az Ágirpá nevű hegy. Ezen hegy lábánál emberi alakokhoz hasonló nagy kövek állanak, melyeket a környék lakói „völégény és menyasszony“ névvel neveznek. De miután e helyen még több ilyen eldarabolt kőcsoportra lehet bukkanni, e kőcsoportokat megkülönböztetésül az előbb említettektől — „vendégeknek“ hívják. A hagyomány azt beszéli, hogy két jegyes, szüleik beleegyezése nélkül esküdött meg s a válásos szokás ellenére még nap felkelte előtt elhagyta a templomot. Ezért megátkozták őket a szülők és Isten nemcsak a házaspárt, hanem a papot, sőt a lakadalomban jelen volt vendégeket is kövekké változtatta. ¹⁾

Azt is beszélik, hogy a Ván-tótól északi irányban látható földhalom nem egyéb, mint földdé változtatott gabona. A szállítmánynak tulajdonosa fősvény és kabzsi ember volt, ki a szükölködőkön nem segített. Ezért Isten megharagudott és a gabonát földdé, magát a tulajdonost pedig szekerével és bivalával együtt kövekké változtatta. ²⁾

A megkövülésnek erkölcsi magyarázata (az isteni büntetés) kétségkívül a keresztény eszmék befolyása alatt álló időkből származik. A pogányság ezen tüneményeket más okokból magyarázza.

d) Az aranyfülemile.

Már az előző fejezetben megemlékeztünk futólag a csodafülemiléről, mely egy szerecsennek birtokában van. Most

¹⁾ A hazai örmények itt-ott még most is használják ezt az esküformát: *khâr u phâd târnâm* (kővé és fává váljak, ha . . .) Szerk.

²⁾ A megkövülésnek érdekes esetét hallottam Nagybányától Kapnikbányáig tett útban. Az országúttól balra két megkövesült szénaboglya-alak látható; a néphiedelem azt tartja, hogy szénagyűjtők, kik »Ur n a p j â n« dolgoztak, kupaczbba rakott szénáját Isten kővé változtatta.

itt ezzel kapcsolatban azt említjük meg, hogy az aranyfulemile az örmény regék legkedvesebb alakjaihoz tartozik; ez az oroszok hévmadarának (Glutvogel) felel meg. — A német rege az „Arany madár-ról“¹⁾ az örmények előtt épen úgy, mint az oroszok előtt ismeretes.

Sok érdekes epizód van evvel egybekötve, mely aztán a mondának bizonyos sajátosságát kölcsönöz.

Ha látjuk, hogy az örmény regék még ily részletekben is hasonlítanak a német és orosz regékhez, akkor nincs okunk csodálkozni azon, hogy az örményeknél is majdnem ugyanazon regék jönnek elő, mint más indóeurópai népeknél.

e) Az átváltoztatások.

Szóljunk befejezésül az átváltoztatásról. — A pogány időkben az átváltoztatásról elterjedt hitnek sok jelentősége volt.

Egy varázsnő elrontja minden forrásnak a vizét annyira, hogy a ki abból iszik az rögtön állattá változik. — Az oroszok „kecske-fejedelem“-ről szóló mondájában egy férfiú, ki egy varázsnőtől elátkozott forrásból ivott, kis kecskévé változott át. E monda a legkisebb részletekig hasonlít a „Báránytestvérke“ című örmény regéhez.²⁾

Ámde vannak az átváltozásnak más módjai is, melyek egy vagy más állat varázsbőrének felöltése által jönnek létre. A sok hasonló érdekes örmény monda közül csak egyet említünk meg. A fejedelem-vőlegény, ki összeesküvésben állott a szellemekkel, nappal állat-alakot (legtöbbször kigyó) vesz fel, éjjel pedig ismét emberi alakjában jelenik meg.³⁾

Az átváltozással a német és szláv regékben is találkozunk. — Az oroszok ismernek egy mondát „Fenistről, a csillogó solyomról,“ mely nagyon hasonlít a „Fogolymadár-

¹⁾ Wallachische Märchen von Schott, No 26. Kinder und Hausmärchen von Grim, Nr. 37. Deutsche Volksmärchen von Haltrich Nr. 7. Deutsche Hausmärchen von Wolf, 230—240. Zeitschrift für deutsche Mythologie und Sittenkunde. Ed. II. 389—400

²⁾ E regét az »Armenia« II. évf. 232—236 lapjain Harmath Lujza, — a kolozsvári »Ellenzék« 1887. okt. 1. számában pedig dr. Gopcsa László mutatták be magyar fordításban.

³⁾ Die Schlangenjungfrau in »Deutsche Sagen.« herausgegeben von den Brüdern Grimm, 1816.

ifjú“ című örmény regéhez. Ebben úgy, mint az orosz ki-dolgozásban a szerelmes madárrá átváltoztatva, az ablakon át berepül egy hajadonhoz; a szobában, hol ismét felvette emberi alakját, kellemes csevegéssel egy egész éjet töltött el; de a hajadon nővére irigységből más nap kést helyez az ablakba. Éjjel jön a fogolymadár, de a kés elmetszi szárnyát és nem tud a szobába berepülni. A madár megharagszik s azon véleményben, hogy kedvese a hibás, büntetést mér rá. A hajadon a büntetést dűzzogás nélkül elviseli s ezután kedvesével egyesül örökre.

A németeknek van egy regéjük a „Serteruhá“-ról, melyben a királyfiú disznóvá változik át.¹⁾

Említést teszek még a „Békaherczegnő“-ról. Ezen orosz regében Wassilissa a mindentudó, majd béka majd fehérhatytyú alakjában lép fel. Nagyon közel áll a „Békaherczegnő“-höz a következő örmény rege: Egy királyfiú elvett egy csodaszépséget, ki olykor-olykor macskabőrben is megjelent. — Férje azonban elégette a macskabőrt — A szépség emiatt sirásra fakadt s galambbá átváltozva elrepült messze országokba. De a királyfi, repülő szőnyegekkel s más egyéb varázsló tárgyakkal felszerelve — jó varázsnő társaságában utána megy s feltalálja ismét az ő asszonyát.

Ez a mythikus jellege az átváltozásokról szóló mondáknak. Idővel a keresztény eszmék befolyást gyakoroltak azokra — Ime! egy örmény rege, mely az erkölcsiség alaptételein nyugszik:

Nem messze Ván városától Lesg falva mellett forrás található, mely tűzhely formája miatt a néptől „Szent tűzhely“-nek neveztetik. (Keleten a tűzhelyek másképp rendezvék, mint Európában; ott azok földbe illesztett agyagcylinderemből állanak.) Ide valláskülönbség nélkül sokan el-ellátogatnak: örmények, törökök, kurdok és a t. A forrásban csak egy hal látható és az, akinek előtünik, szerencsés lesz. — A monda azt beszéli, hogy ez a hal ezelőtt asszony volt, amit tanúsít az az ezüst gyűrű, melyet a hal orrán visel. (A gyűrűnek az orrban való viselése némely kurdtörzsnél

¹⁾ Das Bodenkleid in »Deutsche Volksmärchen aus dem Sachsenlande in Siebenbürgen« von Haltrich, Nr. 43.

még most is dívik.) Beszélük, hogy az asszony egy papnak volt leírhatatlan szépségű felesége, kihez egyízben, midőn a tűzhelynél ülve kenyeret süttött, koldus lépett be s tőle kenyeret kért. Ez azonnal teljesítette a kérését. Azután a koldus ételt, majd bort kért; — kapott ezekből is. Utoljára arra kért engedelmet, hogy őt megcsókolhassa. A papnak a felesége kezdetben vonakodott, de utóbb azt gondolá, hogy nem szabad semmitsem megtagadni a szegénytől... Abban a perczber, midőn megcsókolá, toppant be férje. Az asszony félelem és szégyen miatt a lobogó tűzhelybe vetette magát, utána ugrott maga a pap is. Isten akaratából a pap egészen elégett, az asszony pedig hallá változott. Az égő tűzhelyből forrás lett s a hal itt foglalt lakást.

Ezen legenda, régi mythos számba megy s egész Elő-ázsiaiában el van terjedve.

Hasonló ehhez a Derketoról szóló s Diodortól származó syriai monda, mely főleg azért érdekes, hogy egyes részleteket ad Semiramis sorsáról, mely aztán Kelet számos mythosának képezi tárgyát. Az elhalt Lenorman összegyűjtötte ezen mythosokat — a hatvanas években — s fényes kiállításban kiadta. Közöljük utána a Derketoról szóló mondát.

Diodor beszéli, hogy Syriában egy Askalon nevű város van, mely mellett egy kis halgazdag tó található. A tótól nem messze fekszik a híres istennőnek, a kit a syriaiak Derketónak neveznek, — temploma; ezen asszony testének alsó részét hal-alakúnak ábrázolják. Beszélük, hogy Aphrodite, a nevezett istennő ellen haragot viselt azért, hogy ez a templom papja iránt szerelemre gyúladt... Derketo, egy leánynak: Semiramisnak lett anyja. Nemsokára azonban megszegyenlé szenvedélyét, megöleté szerelmesét és leányát egy sziklás tájéknak partvidékére küldte, hol ez galambok által tápláltatott. Őmaga pedig bűtől emészttve bedobta magát a tóba s hallá változott át.

Szemmel látható a hasonlatosság, mely a syriai mythosok és az örmény regék között létezik. Itt a szent tűzhely, hova a nép zarándokol, amott a halgazdag tó partján — a templom. Itt a lelkész, amott az istennő papja. Sorsuk mindkettőben ugyanaz, mindkettő asszony miatt veszi el életét. Végül mind két mondában az asszonyok hallá változnak át.

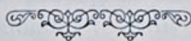
Az átváltozásoknak másnemű alakjai jönnek elő az elhaltakról szóló regékben. — Ilyenekben főleg elhalt hitelenek, mohamedánok lépnek fel, kik — keresztény felfogás szerint — inkább vannak Isten büntetésének kitéve. Ilyen elhaltak nem tudnak nyugodtan sirjukban maradni, minden éjjel elhagyják azt s állatok alakjában bolyonganak a temetőben.

Beszélik, hogy egy paraszt a meg nem kereszteltek temetőjébe lovagolt. Itt látott egy macskát, mely a sírkövek között járkált. Megállott és odanézett. Erre a macska hirtelen előbb kutyává, azután nemsokára számrára változott. De mily nagy volt a paraszt meglepetése, midőn a számrá emberré változott és — lóra ült! Szerencséjére azonban e pillanatban (a kakas második kukorikolása után) megkondúl a harang, mely a hívőket reggeli imára szólítja, és a vándorlélek nyomban — eltűnt.

E mondák az orosz népmondák vérszopó halotti kísérteteire emlékeztetnek. Ezek éj idején sirjukat elhagyva élő gyermekeket ölnek meg, hogy azoknak vérét kiszivhassák. De valamint a örmény, úgy az orosz mondákban is e halotti kísértetek azáltal tétetnek ártalmatlanokká, hogy felássák sirjukat s gégejükkel lapátokkal szétzúzzák.

Cháláthián után:

DR. GOPCSA LÁSZLÓ.

Az Ararát csúcsán.

Szeptember 12-én olvasta fel az ifjú Márkov a tifliszi földrajzi társulat üléstermében jelentését arról, hogy miként mászta meg az Ararátot. Márkov és társai: Popov tanár, az odavaló helyőrség szolgálatában álló Mánugov és öt kurd áuguszt 12-én reggel 9 órakor kezdetek a délnyugati oldalon az Ararátra felmenni. Kezdetben könnyű volt az út, de azután majdnem legyőzhetlen akadályokkal találkoztak; a hegymászok itt két lépést előre és egy-egy lépést hátrafelé tettek. Végre délután 5 órakor egy sík térhez jutottak, mely a légsúlymérő jelzése szerint több mint 13.000 lábnyi magasan feküdt a tenger színe felett.

A kirándulók, kik elég akadálylyal küzdöttek, az út fáradalmait itt pihenték ki, az éjszakát is itt töltötték el.

Másnap (áugoszt. 13) reggel 5 órakor folytatta a kis társaság útját az Ararát csúcsa felé, melyre fel is jutott az nap délután 2 órakor. — Útközben mikor egyiknek, mikor a másiknak volt valami változása; egyiknek a gyomra émelygett, másiknak. . . A hegy legmagasabb csúcsán mindössze 32 perczet töltöttek. Nagy térség terül el a tetőn, melynek éjszak-keleti oldala — ez néz az Araxes völgyébe — csúcsos; ellenben a dél-nyugati oldal egészen be van fődve jéggel és hóval. A csúcsos oldalon a hó csekély úgy, hogy a hó közül itt-ott kődarabok mutatkoztak. A kurdok a felszedett kövekből azonnal ember-magasságú halmot raktak; erre erősítette Márkov hőmérőjét, mit ott is hagyott az Ararát tetején. E rögtönzött halom, táveső segítségével tiszta időben — Eri-vánból látszik. — Akkor, midőn a társaság a tetőre ért, a hőmérő 0 fokot mutatott; de néhány percz múlva szél ereszkedvén havazni kezdett és a hőmérő azonnal — 2 fokra esett le. Márkov társaival együtt hosszasabb ideig akart a tetőn időzni; de a kurdok azt mondák, hogy midőn havazni kezd, veszélyes ott hosszasan tartózkodni és azt ajánlották, hogy sietve menjenek lefelé. Tiszta időben látszik innen a Kaukasus egész hegyláncza, látszik a Fekete- és Káspiten-ger. De áugoszt 13-án felhős nap volt, azért a kirándulók meg voltak fosztva e szép látványtól. — Márkov légsúlymérő segedelmével megmérte az Ararát magasságát. Eddig e hegyet 16 960 láb magasnak tartottak; a mostani mérés eredménye 16.916 láb a tenger színe fölött; a különbség 44 láb. A hegyászók visszajövet is azt az utat követték, melyen felfelé mentek.

Márkov jelentése egész terjedelemben a tífisi „Földrajzi társaság“ kiadványaiban fog megjelenni. — Az Ararát magasságával a közép helyet foglalja el a Kazbek és az Elbrus között. A Kazbek 16.500, az Ararát 16.960 (Márkov szerint 16.916) az Elbrus, melynek csúcsán a minap járt a német Sternberg, 18.000 láb magas.

Sz. K.

Egy tanulságos levél New-Yorkból.

I szthêr-Hol-ban több mint 300 személy volt öszszegyülve, kik egy-két idegen kivételével, mind örmények voltak. — Különb en az Egyesült-Államokban több mint kétezer örmény lakik, holott egy fél századdal ezelött itt csak egy örmény tartózkodott

A látvány, mit az öszszegyült földieim szép serege nyújtott, örmömmel töltötte el keblemet. Örvendözö lelkem látta, hogy milyen változást vitt véghez a szorgalom a vagyontól megfosztott és ide kivándorolt örményeken. Én itt mívelt és gazdag örmény társaságban találtam magamat.

Igen, mert az örmény természeténél fogva munkás, fürge, szorgalmas, kitartó, igyekvő; semmi munkától sem húzódik vissza, a fáradalmat nem kerüli... És ime e szabad földön van alkalma az örménynek megmutatni azt, hogy milyen „tésztából van gyurva,“ e földön, hol nem becsülik kevésre a munkát; itt értékes a munka, melynek előnyeit az alkotmány értelmében minden ember éldeheti. Az örmény hamar beletörődik az új viszonyokba és igyekszik magának abból hasznot meríteni. A példa vonz. Látják, hogy a Mákh-szud Simon bej és az Álláverdi (örmény nemesek) család ivadékai feltürt karokkal, hajdanfőn reggeltől estig úgy dolgoznak a boltban, hogy hull az izzadság homlokukról — hát a többiek is mind dolgoznak. — Ez az ország az, hol igen igénytelen állású emberek is nagy jelentőségre vergődtek; itt újság elárusító és favágó is jutott már az elnöki székre. — Az örmény ifjú tisztában van magával, hogy ha a vagyonsódásban elő akar haladni, úgy a létra alsó fokánál kell kezdeni — és türelmesen tovább dolgozni.

A munkásságon kívül, az éleselműség is bámult természeti adománya az örménynek. Mindenre alkalmas; ha egyik állásában nem tud zöld ágra vergődni, kezd egyébhez. Így egy „váni“ egyén, ki Konstantinápolyban szakács volt, itt a másolásból tisztéségesen megél. Egy más konstantinápolyi örmény, kinek anyja Miszákhján Ávedisz ághá házánál tartózkodott, itt mint fényképész, jó hírnévre vergődött. — A metszészetet egy örmény ifjú annyira tökéletesítette, hogy az

iparosok dicsekedve mondják: „ezt a kitünő rajzoló Zenob metszette.“ Ez az ifjú a chászkinghi (Konstantinápoly) Sáhnázárián-féle tanoda növendéke volt, melynek becsületet szerzett. Egy vidéki örmény fiú, kit egy hittérítő, mint inast vitt magával, itt gépészetre adta magát és annyira vitte, hogy most gőzhajónak úra. — Két dikránágerdi (Diárbekir) flvér, kik hazánkban szövészettel foglalkoztak, itt egy selyemgyárban jólétnek örvendenek. — Fresno (Kallifornia) város örmény kolóniája mint a gazdaságot folytat, szakszerűen művelt szőlőleiből sok jövedelmet kapnak. — A kereskedők közül elég csak egy konstantinápolyi személyről tenni említést, kinek ide jövedelekor — néhány évvel ezelőtt, — két palaczk rózsaoalajnál egyebe nem volt... és ma saját botja van, vagyonos ember.

A felhozott példákából világosan látszik, hogy ezen ország az örmények számára teremtett föld, hol tehetségeiket igazán hasznosíthatják.

(A marseille-i »Armenia«)

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A magyar királyné Görögthonban. Erzsébet királyasszonyunk Ő Felsége görögországi nagyobb körútjában, egy október 10-én Áthénben kelt tudósítás szerint Prezevába érkezvén a Lloyd-gőzhajón, — ott a Korfuban székelő török főkonzul: az örmény Azarián és kivüle Eyub pasa, janinai főkormányzó által fogadtatott. A felséges asszony azután Prezevából Nikopolis felé folytatta útját.

A Rákóczy-korszak emlékei. Az újabb időben egymást követő keleti kirándulásoknak tudományos szempontból már is kitünő eredményei vannak. Thaly Kálmán történészünk, ki főképe a Rákóczy-emlékek kutatása végett utazott Konstantinápolyba, igen nevezetes felfedezéseket tett, úgy a Márvány-tenger partján fekvő Rodostóban, mint a kis-ázsiai Ismidben, a hol Thököly sírja van. Mindkét helyen nagybecsű magyar történeti emlékekre akadt. Számos, nagyfontosságú okiratot magával hozott, többnek pedig másolatban leendő megszerzése iránt intézkedett. Ezenkívül fénykép-felvételeket is eszközölt a rodostói emlékezetes helyekről, és az ismidi Thököly-sírról. Kutatásainak eredményéről még egy igen érdekes adatot közlöttek a hazai lapok, — mely szerint csak két héttel ezelőtt, hogy Thaly a keleti kirándulás alkalmából Rodostóban járt, — temették el ott a Rákóczyval együtt Törökör-

szágba kivándorlott Kőszeghy-család amaz ivadékát, a ki utolsóának viselte még az őseitől öröklött Kőszeghy nevet. Az elhalt utolsó ivadék: Kőszeghy Czeccilia volt, az emigrált Kőszeghy Gergelynek leszármazottja, a ki egy örmény kereskedőhöz ment nőül; s így gyermekei most már nem a Kőszeghy nevet viselik, — hanem az anyai ágon magyar származású gyermekek atyjok után örmény család nevet nyertek. A messze török földön elhunyt előkelő magyar hölgynek számos rokona volt jelen Rodostoban, épen a hátramaradt örökség rendezése végett. Thalyt keleti vendég-szeretettel és rendkívüli kitüntetéssel fogadták az örmény rokonok; és a legnagyobb készséggel igyekeztek segítségére lenni abban, hogy tudományos kutatásai minél eredménydúsabbak legyenek.

A keleti nők. A konstantinápolyi vasúti összeköttetés megnyilta óta a Bosporusnál járt magyarországi kiránduló társaság egyik tárczairó tagját — úgy látszik — meglehetősen elragadta a stámbuli nők szépsége, — kiket a pérai „Petis-Champs“-ban épen a magyarok tiszteletére adott fényes banketten látott. A kert vasrácsos kapuja előtt — írja — lábhoz tett fegyverrel állott a helyőrség egyik szakasza. „Fent a tiszta égbolton ragyogtak a csillagok, lent a gyönyörű kertben majd itt majd ott ragyogott egy-egy új csillag a frakkon; ragyogtak a görög, örmény szép asszonyok és leányok szemei is, a kik kíváncsian nézték a magyarokat...“

Egy hittérítő nyilatkozata. Bárnem Worcester-ben (Egyesült Államok) ápril 22-én (1888) nyilvános szónoklatában a többek közt ezeket mondotta: „Az örmények keresztények, hív és munkaszerető emberek és régi nemes nemzetnek fiai. Legyetek segítségére az örményeknek és adjatok gyáraitokban nekik munkát“... Azután így folytatta beszédét: „Midőn Törökországban jártam, érdekléltem az örmények történelméről és csodálkozva vettem tudomást arról, hogy a perzsák és más uralkodók bárbár korszakaiban mily kínos szenvedéseket türtek és mily nagy harcokat vívtak, de azért szent vallásukat nem tagadták meg és nemzetiségüket a mai napig megtartották. Más nemzet, nemzeti sajátosságait eddig mind elvesztette volna, ellenben az örmény azokat mind megtartotta; csak hatalmas királysága dőlt meg...“

Gyórsírásmód örmény nyelven. Addig is, míg folyóiratunkban részletesen ismertetőnk e kérdést — megemlítjük, hogy az időt pénznek tekintő nemzetfeleink nyelvére is át van tiltetve a Gabelsberger-féle gyórsírási rendszer egyik bécsi mechitharista atya kéziratában.

Az armási zárdá. Nem egy bucsújáró helye van Örményországnak; ezek egyike Armás is, (Nikodemia közelében), mely helység, zárdájának főnöke volt a most megválasztott konstantinápolyi orthodox örmény patriarkha: Choren Ásékhián. — Keresztfelmagasztalása napján több mint 15.000 buzgó ájtatoskodó végezte itt imáját; ezek a vidékről gyűltek össze, kik addig nem távoztak el, míg nevelési célra maguk közt szép összeget nem gyűjtöttek. Így egyesítették a vallásosságát jótékonyssággal!

Gróf Karácsonyi Guidó emléke. Burger Lajos, ismert magyar festőművész közelebről elkészült gr. Karácsonyi Guidó arcképének lefestésével, melyre a magyar általános biztosító társaságtól nyert fölhívást. A boldogult gróf arcképe, — mely hírszerint a művész legsikerültebb munkái közé tartozik, — a megrendelő társulat tanácsstermét fogja díszíteni, szép és marandó emlékül.

Orosz-örmény szótár. A napokban került ki sajtó alól (Tiflis, Márdiroszeán nyomdája) dr. Abiszoghom Hovhánneszián orosz-örmény szótárának első része (A-H). A szótár terjedelmes és kis betűkkel van nyomtatva. Az orosz-örmények, kik rég érezték egy teljes szótár hiányát, eddig Jéreczhpocheán hiányos szótárát használták. Az új szótár megjelenését mindenki örömmel fogadja. Kár, hogy Hovhánneszián jó művét csak 1200 példányban nyomatta; mert ebből 200 példány eloszlik az előfizetők között és a könyvpiacz számára csak 1000 példány marad, mi egynehány hónap alatt egytől-egyig elkel.

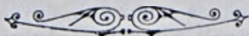
Sarah Berhardt arcképe. A hirneves franciaia tragikai színművésznő: Sarah Bernhardt asszonynak, — kinek rendkívüli virtuozitással, de egyszersmind a modern naturalisztikus iskola összes észbontó eszközeivel vívott, — s épen azért a művészet magasabb hivatását, eszményibb céljait tekintve kétesbecsű diadalai, közelebről a magyar főváros színház-közönségét is szokatlan lázba ejték, — egyik legsikerültebb képe az örmény eredetű lengyel festőművész Axenty Axentovics ecsetje alól került ki, és az idei párisi Salonban közfeltűnést keltett.

Új irodalmi vállalat. Londoni tudósítás szerint, az örmény hazafias liga végrehajtó bizottsága egy új, havonként kétszer megjelenő folyóiratot indított „Hájá szdán“ czím alatt, hogy egyrészt Európát fölvilágosítsa az örmények közállapotáról és politikai törekvéseiről, — másrészt pedig az örményekkel megismertesse, miként vélekedik hazájuk és nemzetük ügyéről az európai diplomatia és általában a művelt Nyugat. — Az új folyóirat politikai célja nyomatékkkal, de a mellett mérséklettel képviselni az örmény nemzet jogos érdekeit és előmozdítani a berlini szerződés 61-ik cikkének tényleges megvalósulását, — illetve a törökországi örmények által oly rég várt reformokat. Mint ezekből látszik, az újonnan megindult irodalmi közlöny publicistikai irányaira nézve a positiv európai nemzetközi jog alapján áll. — E folyóirat kiváló szellemi munkása: Agopján, az általunk már említett londoni örmény nemzeti memorandum tehetséges szerzője.

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

Vasúti közlekedés. Az Örményországon át tervezett anatóliai vasútak közül első sorban kiépítendő ismid-angorai vonalrész, mely négy vilajet területén vonul keresztül, (Ismid, Erthogrul, Kiutahia, és Angora), üzlet-forgalmi fontosság tekintetében ma még biztos megítélés alá nem vehető, minthogy a várható forgalmi kilátások alapos mérlegelésére nézve ez időszerint igen kevés bizonyosat mondhatni. Annyi azonban tény, hogy már e vonalrész önmagában véve, (eltekintve t. i. a később Örményországon keresztül folytatólag kiépítendő angora-diarbekir-bagdad-perzsaten-geröbölí vonaltól) az ázsiai Törökországnak ma is egyik legtermékenyebb, közgazdasági és üzletforgalmi szempontból mindenestre jelentékeny területét szeli át; mely a mellett igen alkalmasnak mutatkozik a fővonalhoz csatlakozólag tervezett többrendbeli szárnyvonal fenntartására, illetőleg arra, hogy ezek áruforgalommal ellátassanak. Mindezeknél fogva az újonnan építendő részben már engedélyezett vasútvonal egyelőre ki sem számítható fontossággal bir egész Előáziára, — s így az örmény ősháza földjére és mai lakosságára nézve.

Vállalkozók versenye. Az Örményország felé vezető kisázsiai vasútak kiépítésére vonatkozó császári iradét, mint Konstantinápolyból jelentik, szeptember 27-én tették közzé. Ebben a szultán jóváhagyja azon egyezményt, melyet a vaspálya építés czéljából a török kormány az ajánlatot tett vállalkozók egyikével: Kaullával, mint a berlini német bank képviselőjével kötött. A szultán ugyanis előbbi iradejában csak arra hatalmazta fel a nagyvezért, hogy a legkedvezőbb ajánlatot tevő czéggel tárgyalásba bocsátkozzék. A legkedvezőbb ajánlat a Kaulláé volt. — A Collassefelder-féle bankár-csoport öt heti gondolkodási időt kért annak elhatározására, hogy mint egy másik török vasútvonalnak bérlői, a részükre biztosított elsőbbségi jogot igénybe vegyék-e. vagy ne? Ezt a porta megsokallván, Kaullával az egyezményt végleg megkötötte. Ezen vállalat ügye az európai bank-körökben már hosszabb idő óta sok izgalmat okozott, — és a legkülönbözőbb kombinációk alapjául szolgált.

Mi újság az örmény világban?

Hazai ujdonságok.

Az érdem elismerése. Örömmel értesülünk azon szép elismerésről, melylyel Túrkeve közönsége Gajzágó Salamon államszámvevőszéki elnök úr ő Nagyméltóságát, Túrkeve szülöttjét (s benne egyszersmind önmagát) közelebről tartott egyik közgyű-

lésében megtisztelte. A közgyűlés azon érdemek elismeréséül, melyeket Gajzágó Salamón a mezőtúr-túrkevei vaspályavonal kiépítésének támogatásával szülőföldje irányában szerzett, oly módon kívánt hálás köszönetének kifejezést adni, hogy a polgármester indítványára, ebbeli érdemeinek jegyzőkönyvi elismerése mellett, elhatározta: miszerint arczképét elkészítteti és tanácskozási termében helyezendi el! -- Jóllehet épen olvasóközönségünk előtt fölöslegesnek látszik tüzetesen ismertetni az országosan ismert fényes közpályát, melyet Túrkeve jeles szülőltje — városunknak több országgyűlésen volt képviselője — a haza szolgálatában a legnehezebb politikai viszonyok közt betöltött, — mind a mellett kedves feladatunknak tekintjük hazafiás, érdemekben gazdag multjáról e folyóirat lapjain is lehetőleg minél előbb megemlékezni!

Városi közgyűlés. A hazatiságáról országszerte ismeretes Szamosújvár város művelt közgyűlése, mely mindig meleg érdeklődést tanúsít a szép, jó és nemes eszmei iránt — a derek Simay Gergely (ny. törvényszéki elnök) indítványára egyhangúlag elhatározta, hogy az erdélyi hazarész büszkesége, néhai báró Kemény Gábor emlékéét jegyzőkönyvileg megörökíti.

„Errata corrige!” E régi jó latin közmondást követjük mi is ezúttal; midőn mult havi füzetünk „Püspöki bémaut” czimű cikkére nézve el nem mulaszthatjuk utólag azon helyreigazító megjegyzést tenni, miszerint abban városunk érdemes polgármesterének: Plaesintár Dávidnak neve tévedés folytán kimaradt azok sorából, kiket Szamosújvár ünnepeit vendége, az erdélyi püspök: Lőnhárt Ferencz úr ó Nagyméltósága körünkben időzése alkalmával kegyes látogatásával megtisztelt.

A megjutalmazott érdem. Markovich Jakab főesperestet, ki miut pap és hazafi nem kis szolgálatot tett szülővárosának (Erzsébetváros), Urunk Királyunk tiszteletbeli kanonoknak nevezte ki. — Folyóiratunk, melynek hasábjait már eddig 21 dolgozattal gazdagította, kitüntetettben egyik legszorgalmasabb munkatársát tiszteli; azért szerkesztőségünk is tisztelői nagy számához csatlakozik, midőn megérdemelt kitüntetését őszinten üdvözlí.

Honvéd-émlék Temesvártt. Népes gyűlés (Temesvár) határozta el, hogy azon honvédek emlékére, kik Temesvár környékén estek el, szobrot fog állítani. A hazafiás mozgalom kezdeményezője Jakaffy Pál, a temesvári törvényszék érdemes bírāja, ki egyik disze azon őrmény származású jelentékeny magyar családnak, melynek tagjai majdnem egytől-egyig nem megvetendő szolgálatot tettek e hazának!

A gyermeki kegyelet példája . . . Már oszlott a nép, mely ezrével hullámzott nov. 1-én a szamosújvári rendezett kath. sírkertben; a gyertyák, lámpák alvófélben voltak; az őrm. és latin szert. papság, mely előbb vigasztaló imákat mondott és megható euekeket zeugett a sírkert csinos kápolnájában, azután megszentelte a sírokat — már régen eltávozott e békés helyről. . . . midőn a szamosvölgyi vasút sipolását hallottuk. Az utasok között volt

két nő, kik főleg azért voltak nyugtalanok, mert attól tartottak, hogy ily későn (a vonat az nap elkésett) talán nem is lesz nyitva a sírkert. Nyitva volt. Bementek... és letették szép koszorúikat szüleik megvilágított sírhalmára. Egy imádkozó nőn és a temető-őrön kívül csak az látta kegyeletes tettöket, ki így szólott: „Tiszteljed atyádat és anyádat...“ Maros-Vásárhelyről jött által e napra a két Szongott nővér (Vetti: Gáspár Gyuláné és Margit), hogy Isten ezen parancsát teljesítsék. — E nem mindennapi jelenség, e szép tett — méltó a feljegyzésre!

A birói kar, egyik kitünő tagját veszlette el az örmény eredetű Gyertyánffy Ferencben, kiről a „Budapesti Hirlap“ ezeket írja: Távirat közli velünk, hogy bobdai Gyertyánffy Ferenc, a nagy-becskerekai kir. törvényszék elnöke, nov. 1-én élete delén, elhunyt. A megboldogult 20 évig szolgált az igazságszolgáltatás terén odaadó szeretettel, ügybuzgósággal. Egyike volt a magyar gentry ama munkás, jeles tagjainak, kik a nemzeti kultúra fejlesztésére erősen közrehatottak. Mint a nagykikindai kir. törvényszék elnöke jeles szervező és adminisztráló tehetségével e törvényszéket újra szervezte, úgy hogy az ma hazánk minta törvényszékei közé tartozik. Nagy-Becskekerekre csak május végén helyezték át saját kérelmére; mert mint a vármegye szülötte és egy ottani tekintélyes család tagja, ott akarta tehetségeit továbbra érvényesíteni. De régi tudó-baja újult erővel támadta meg. 42 éves volt. Temetése nov. 4-én volt Gyéren (Torontálmegye), hol a családi sírboltban helyezték el tetemeit.

Muszka rubel Kolozsvártt cím alatt az „Ellenzék“ ezeket írja: Nem kell mindjárt megijedni, nem az a veszedelmes orosz pénz van forgalomban Kolozsvártt, a melynek segélyével a keleti kérdést bonyolítják össze bolgárok, hercegogvczok, maczedonok és montenegroiak, hanem egy 10 rubeles (16 frt 30 kr.) orosz papirpé debates, melyet Ávedik Lukács erzsébetvárosi plebános küldött be szerkesztőségünkhöz, mint egy Krimiában (Oroszország) működő örmény k a t h. l e l k é s z (Csiky Lukács, Szimferopel) adományát az Emke részére. Derék hazánkfíának köszönetet mondunk, hogy a messze távolból is ily melegen érdeklődik kulturalis mozgalmaink és az Emke ügyei iránt.

Nagy adomány czímet adott a „Kolozsvár“ következő újságcikkének: Gr. Karácsonyi Jenő, fia a nemrég elhunyt bőkezű Karácsonyi Guidónak (örmény grófnak), a háromszékmegyei árvaléány nevelő-intézet alapja javára 1000 frtos alapítványt tett. A nemes gróf, a ki nevezett intézetnek tiszteletbeli alapító tagja, e dicséretre nem szoruló szép tettével újabban is jelét adta, hogy méltó utódja boldogult atyja szellemi és anyagi örökének.

Külföldi hírek.

Patriarkha választás. Sept. 9-én a nemzet képviselői új patriarkha választásra gyűltek össze a kum-kapui (Konstantinápoly) örmény templomba. A választást megelőzőleg Krimián Hájrig szólott

a képviselőkhöz; remek beszédéből kiírok egy részletet: „... A választás megtörténik, az ünnepély bevégeződik, a patriarkha eljön és elfoglalja székét... Gondolkoztam, hogy mit mondjak ma önöknek; de e perczben minden gondolatom elrepült agyomból; ilyen az ember. Régi emlékek jutnak eszembe; emlékszem, hogy midőn Musban a zárdafőnöki teendőket teljesítettem, bizonyos napon Horonkh nevű faluba mentem, hol — mint mondják — Chorenei is lakott. Dűledéket láttam és arra felé irányoztam lépteimet, itt megállottam és gondolkozni kezdtem. E helyen régen malom állott. Elbeszéltek hogy Chorenei e malomba ment; a víz elvitte a malmot és a molnár keresett valamit. „Mit keressz jó ember?“ kérdi Chorenei. „Öreg atyám, malnomat keresem“ — válaszolt a falusi. „Ej — mondá Chorenei — víz jött, a malmodat elvitte és te mégis malmodat keresed?“ — E gondolatokkal zárdámba mentem és este Choreneit olvastam: „Siratlak téged.¹⁾...“ midőn táviratot hoznak, melyben jelentik, hogy: „Az örmények patriarkhájává választottak meg engemet.“ Erre elmélkedni kezdtem a malom történetéről és — patriarkhaságomról...“ A 92 szavazatból Cshámcsheán Bertalan érsek (Brussa) 39 és Nár-Bej Choren (Besigthás) érsek 36 szavazatot kapott.²⁾ Miután általános többséget egyik sem nyert, a képviselők abban állapodtak meg, hogy szeptember 16-án tartandó ülésükben e kettő közül fognak egyet patriarkhává választani. — A gyűlés kezdetén a jegyző előbb Nár-Bej érsek iratát olvasta fel, melyben ez kijelenti, hogy visszalép a jelöltségtől. „A patriarkha — így szólott Nár-bej — nem egy párt, hanem a törökországi örménység patriarkhája; miután engemet egy párt léptetett fel — én pedig párt-patriarkha lenni nem akarok — azért a jelöltséget el nem fogadom. Válaszszanak a képviselő urak olyant patriarkhává, ki egy párthoz sem tartozik; ezt kívánja az egyház és nemzet érdeke.“ A gyűlés megéljenezte Nár-Bej érseket; de elejtette Cshámcsheán is... és a képviselők szavazataikkal a párton kívüli Choren Ásékhiánt — ki az első választás alkalmával csak 11 szavazatot kapott — ültették a patriarkhai székbe. Az új pátriárcha — ki sok nyelvet beszél — igen tanult ember és derék pap.

Kiváló ünnepély. Említettük mult számunkban, hogy a szultán, érdemeinek elismeréséül vezérré nevezte ki Dádián Háruthiunt- (Ártin=Joachim). A kinevezésről szóló császári irat a napokban olvastatott fel a Dádián-család palotájában (Besigthás városrészt, Konstantinápoly). Ezen alkalomból itt igen fényes ünnepélyt tartottak. A fejedelmi étterem diszes asztalai keleti és nyugati pompás ételekkel voltak megrakva. — A kert ajtaja előtt egy csapat

¹⁾ Chorenei híres történelmének utolsó fejezete e szavakkal kezdődik „Siratlak téged“ (Voghpm éz khiéz. . .)

²⁾ Szokatlan eset! Eddig a patriarkhák vagy egyhangúlag választottak meg, vagy legalább a nagy többség ültette őket a patriarkhai székbe (Mátyás, Jakab, Pál, Krimeán Nersesz, Háruthiun).

diszkatonaaság állott; a kertben katonazene játszott válogatott darabokat. Négy óraker már gyűlni kezdettek a vendégek. Ott volt a török főváros színe-java. A számtalan, igen előkelő vendégek közül egynehányat névleg is megnevezünk: Szájid pasa, külügyminiszter; Hárop pasa, pénzügyminiszter; Háruthiun jeruzsálemi patriarkha; Choren Nár-Bej, érsek; Fuád, pasa a testőrség főnöke; Muir pasa szertartásmester; Mehmed Áli bej, Hászán pasa, rendőrfőnök; Széch eny pasa, Izmail bej stb. Mindeu hivatal és méltóság képviselve volt; ott voltak a külső udvarok képviselői és consulai is, s sok jelentékeny örmény család. A férfi vendégeket az ünnepeletnek fia: Dirán bej és fivérének fiai: Váhrám bej, Dértád bej, Árság bej fogadták; a nőket pedig Choszrovuhi Dádián, Váhrám bej felesége és Nákásián Eugenia fogadták. — Hat óraker jött a szultán testőreinek egyike: Arif bej udvari hivatalnokoktól környezve az ünnepelethez; a kocsik a Dádián palota előtt állottak meg. Háruthiun pasa rendjellel mellén Feruch bej szertartásmester társaságában ment a palota ajtajáig és átvette Arif bej kezéből a császári iratot (measur), mely veres tartóba volt zárva; megcsókolta azt, feje fölé emelte és felment; erre a zene elkezdette a Hámidiye indulót játszani. Bejlikdi Ráif bej olvasta fel az iratot, mit a jelenlevők térdén állva hallgattak. Ezután az udvari „imam“-ok egyike: Edhem efendi a szultán jóléteert imát mondott, mire a jelenlevő sokaság „Phádisáhém cshok jása“ (Az uralkodó sokáig éljen!) kiáltásba tört ki. E szertartás után a vendégek szivesen üdvözölték a kitüntetett Háruthiun pasát, ki Dádián Vanda úrnővel együtt egy-egy szép virágcsokrot adott Szájid és Muir pasáknak. Most asztalhoz ültek a vendégek. Zeneszó mellett sokáig volt együtt a kiváló nagy társaság. — A kitüntetett család ez alkalommal is becsületet szerzett az örmény nemzetnek, mely oly sok, hív és kitünő tisztviselőt adott és ad mai napság is a török birodalomnak!

A perzsa sáh képviselője. Görögország királyának huszonöt éves uralkodói jubileumára Perzsa fejedelme, Nasredin sah, örmény küldöttet bizott meg saját képviseltetésével, Nehrimán khán személyében. A sah birodalmának diplomatiái képviselőben, az európai udvaroknál általában kiváló befolyást vívott ki magának az örmény elem.

Felelős szerkesztő és kiadó tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvár, Todorán E. „Aurora“ könyvnyomda.